
Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi könyvei

Medical Science's books of Archdiocesan Library of Eger

Az Eszterházy Károly püspök által tervezett egyetem könyvtárának orvostudományi gyűjteménye

Gál Tibor
tibor.gal@ektf.hu

Initially submitted October 20, 2010; accepted for publication November 5, 2010

Abstract:

In the eighteenth century, liberated from the Turkish rule, the bishops of Eger considered it their important duty to re-establish the educational institutions of the diocese. It was Bishop Ferenc Barkóczy who first raised the question of founding a university in Eger but it was his successor, Károly Eszterházy, who began to realize this idea.

Bishop Eszterházy planned to establish a Catholic university with four faculties (theology, philosophy, law and medicine). According to his conception the present-day Archdiocesan Library in the Lyceum of Eger would have served as the university library.

Unfortunately Eszterházy's plans failed but it is worth examining how the university library could have helped the teachers and students of the medical faculty if the university had been accomplished. We can study the number of books on medicine collected, the criteria of the purchases and the main characteristic features of the collection.

This study would not like to present in detail the history of the Archdiocesan Library of Eger or the various forms of medical training in Hungary but we can refer to the books and articles concerning this topic.

The author emphasizes the history of the Schola Medicinalis Agriensis because the foundation of the first medical school in Hungary was closely connected with the educational policy of Bishop Eszterházy. The study gives a more detailed analysis of his policy – the principles he followed, the circumstances which made him give up his plans finally.

In the recent collection we tried to separate the medical books of the university library, the volumes that were specially purchased for the use of the medical faculty. As the items of the medical collection have never been stored or catalogued separately in the university library, two manuscript catalogues (closed in the mid-1780s) have to be used as sources for the reconstruction.

The year of 1784 was important regarding the history of the university and its library. Firstly, it signalled the end of a significant period in its development, during which the number of books acquired amounted to nearly 10,000. Secondly, the author assumes that this

year's meeting between Eszterházy and Emperor Joseph II. in Eger led to the Bishop giving up his plans concerning the university.

The catalogue following the study contains those books on medicine (335 items in 454 volumes) which are included in the above mentioned manuscripts catalogues. Therefore these volumes can be regarded as the medical collection of the university library.

The items of our catalogue are arranged in chronological order and the bibliographic descriptions are based on autopsy. The detailed descriptions also present some individual features of the books (e.g. former possessors). The present shelf mark of each item is also given to make the books of the catalogue retrievable.

References are included in the study to the page numbers of the printed catalogue of the library published in 1893. The descriptions contain for each item the answering page number of the former manuscript catalogues used in the identification as well.

The brief introductions of the major authors in the study follow the traditional periodization of medical history. The author mentions in detail the books with any Hungarian relevance.

In spite of the fact that more and more books on public health were published in Hungary in the second half of the 18th century we can find only two books written originally in Hungarian in the medical collection. This also proves that Bishop Eszterházy tried to establish a university library to serve the standards of higher education. Popular medical books published in this period in Hungary would not have suited this purpose.

Several books on medicinal baths and hydrotherapy represent the practical value of the library.

The items of our catalogue are compared with the list of compulsory readings for the medical students of the University of Pest in 1770. The analysis shows that the students of Eger University would have had access not only to the classics of medicine or the writings of their contemporaries but also to the officially ordained university literature.

It can be assumed finally that the medical collection of the library founded by Bishop Eszterházy would have satisfied all demands of university education had he received the permission from Vienna to establish a Catholic university in Eger.

Keywords: Library history ; Book history ; History of medicine ; History of education ; Archdiocesan Library of Eger ; Károly Eszterházy (bishop of Eger)

Kulcsszavak: Könyvtártörténet ; Könyvtörténet ; Orvostörténet ; Neveléstörténet ; Egri Főegyházmezei Könyvtár ; Eszterházy Károly (egri püspök)

Magyarországon a tizennyolcadik század második fele a könyvtáralapítások időszaka. A török kiűzése után létrehozott, illetve átalakuló egyházmegyék főpapjai impozáns épületeket emeltek, barokk könyvtártermeket alakítottak ki, gazdag és korszerű bibliotékákat létesítettek. Az alapító érsekek és püspökök azonban nem csupán egy-egy reprezentatív könyvgyűjteményt kívántak az utókorra hagyni, hanem tudományos műhelyek szervezésén, a szellemi élet fellendítésén fáradoztak. A pécsi Klimó György megnyitotta a püspöki palotában elhelyezett könyvtárát a város közönsége előtt, a gyulafehérvári Batthyány Ignác püspök

(korábban egri kanonok és nagyprépost) pedig egy erdélyi tudományos társaság számára hozta létre értékes gyűjteményét (Madas–Monok 2003: 177–178).

Az egri egyházmegye vezetője, Eszterházy Károly püspök egy négyfakultásos, teológiát, bölcséletet, jogot és orvostudományt oktató katolikus egyetemet szeretett volna megvalósítani székhelyén. Ennek az egyetemnek lett volna szellemi központja a bibliotéka, a Líceum épületében ma is működő Főegyházmegyei Könyvtár. Eszterházy nem törekedett bibliofil kiadványok, régi hazai nyomdatermékek vagy kéziratos munkák gyűjtésére. Egy olyan könyvvállomány létrehozásán munkálkodott, amely a legmagasabb szintű egyetemi oktatás céljait szolgálta volna.

Eszterházy Károly terveiből semmi sem valósult meg, halála után kétszáz évig nem volt Egerben egyetemi szintű oktatás vagy orvosi képzés. Mégis érdemes megvizsgálni, hogy miképpen szervezte meg a püspök segítőitársaival a tervezett egyetem orvosi karának könyvgyűjteményét, milyen állománnyal segítette volna az ott folyó tudományos és oktatómunkát.

A tanulmány keretei között nincs lehetőségünk arra, hogy kitérjünk a hazai orvostudomány vagy az Egri Főegyházmegyei Könyvtár történetének részletes bemutatására.

A magyarországi orvostudomány történetéről számos könyv és tanulmány jelent meg, amelyek részletesen foglalkoznak a Padovába, Bécsbe, Wittenbergbe, Bolognába, Leidenbe stb. irányuló külföldi peregrinációval, a 16. század közepén Magyarországon is elterjedt orvosi magániskolákkal, a nagyszombati egyetem megalapításával, majd budai és pesti évtizedeivel, illetve az erdélyi orvosi iskolákkal (Hőgyes 1896; R. Harkó 1970; Antall–R. Harkó–Vida 1971; Duka Zólyomi 1975; Schultheisz 1997a; Schultheisz–Magyar 2005; Kapronczay 2007; Nemes 2009).

A Főegyházmegyei Könyvtár 18. századi történetéről és a gyűjtemény legérdekesebb darabjairól is több alapos feldolgozás született már (Antalóczi 1996; Kiss P. 2001; Surányi 2009; Kiss P. 2009; Bodosi 2009; Kiss A. 2009). Eszterházy Károly oktatáspolitikai elképzeléseiről, az egri katolikus egyetem tervéről, illetve annak meghíúsulásáról is csak röviden ejthetünk szót.

Dolgozatunkban a hazai orvostudomány egyik fontos intézményének, az Eszterházy Károly és udvari orvosa, Markhot Ferenc nevéhez köthető egri orvosi iskola bemutatása után kerül sor az orvostudományi gyűjtemény ismertetésére. Megkíséreljük a mai könyvtári állományban elkülöníteni azt a gyűjteményt, amelyet Eszterházy püspök azért vásárolt meg, hogy az egyetem orvosi fakultása oktatóinak és medikusainak könyvtári igényeit kielégítse. Az orvostudomány történetének vázlatos ismertetésével mutatjuk be a jelenleg egyértelműen elkülöníthető „egyetemi gyűjteményt”, amely a jövőben újabb források feldolgozásával tovább gazdagodhat.

Az első magyar orvosi iskola, a Schola Medicinalis Agriensis

Eszterházy Károly az 1760-as évek elején kezdte megvalósítani egyetemalapítási és egyetemépítési elképzeléseit. Szervesen illeszkedik ebbe a programba az 1769 őszén létesített egri orvostudományi intézet, ezért célszerű összefoglalni néhány évig tartó működését.

Az egri kórházat Erdődy Gábor püspök alapította 1728-ban. Az irgalmas rend kezelésében működő intézmény kezdettől fogva a gyógyítás szolgálatában állt, tehát mai értelemben is kórházként funkcionált. A misericordianusok kórházához gyógyszertár is tartozott

(Ringelhann–Soós 1960: 8–9). A Komáromy János kanonok által 1730-ban létesített ún. Alapítványi Női Kórház ezzel szemben már szegényház jellegű intézmény volt (Ringelhann–Soós 1960: 36).

Az Erdődy-féle kórházat, amelynek új szárnyát Barkóczy Ferenc püspök építtette 1748-ban, 1758-tól már csak egyetemet végzett szakember vezethette, így került Markhot Ferenc az intézmény élére (Ringelhann–Soós 1960: 14).

Markhot Ferenc a Nógrád megyei Vittencen született 1718-ban. Orvosi tanulmányait a híres bolognai egyetemen végezte, majd 1746-tól Nagyváradon a püspöki udvar orvosa és Bihar megyei tiszti fizikus. Barkóczy Ferenc hívja Egerbe 1758-ban, ahol több funkciót is betölt: a püspöki udvar és a szeminárium orvosa, valamint városi és megyei orvos (Ringelhann–Soós 1960: 15).

Markhot illő módon köszöni meg pártfogója támogatását. Az egri püspöki nyomdában 1761-ben megjelentet egy olasz nyelvű verset, amelyben a Barkóczy-család erényeit magasztalja, az éppen akkor kinevezett esztergomi primást, Barkóczy Ferencet pedig még a pápai trónusra is esélyesnek tartja (Bitskey 1997: 83–84).

Tudományos munkát is végez Egerben Markhot, leírja a környék langyosvizű és termálforrásait, kémiaileg elemzi a parádi és a recski savanyúvizet (Ringelhann–Soós 1960: 16). Már Váradon foglalkozott balneoterápiával, de egri működése alatt is felterjeszt egy jelentést a Helytartótanácshoz, amelyben részletesen tárgyalja az egri gyógyvizeket (Sugár 1983: 141).

Az 1760-as évektől kezdve két évtizedig áll Eszterházy Károly mellett, támogatja püspökét céljai megvalósításában. A nyolcvanas évek közepén, amikor az egyetem ügye is egyre kilátástalanabb, különféle okok miatt minden állásától megfosztják, szerény fizetésért a Megyeházán írrok. Élete utolsó éveiben újra városi orvos, bár már csak ideiglenesen. 1792-ben hunyt el Egerben (Ringelhann–Soós 1960: 20).

A Schola Medicinalis Agriensis az egri orvosi fakultás elődjének tekinthető, sorsa szinte előre vetítette a nagyobb kezdeményezés, a püspöki universitas sajnálatosan elbukott ügyét. A Schola is első volt a maga területén, szervezői úttörő munkát végeztek, de hasonlított az orvosi iskola abban is az egri egyetemhez, hogy a bécsi udvar abszolutista törekvéseivel, központosított oktatáspolitikájával szemben nem tudott életképes maradni.

A Schola Medicinalis története 1763 októberében kezdődik. Ekkor nyújtja be Eszterházy Károly Bécsben egyetemalapítási kérelmét, amelyre felfigyel Perliczi János Dániel. Nógrád vármegye főorvosa volt az, aki már 1751-ben ismertette Mária Teréziával a hazai orvosképzés elindítására vonatkozó elképzeléseit, amelyben orvosi egyetem, tudományos akadémia és országos könyvtár felállítását javasolta Pesten vagy Selmecebányán (Schultheisz 1997a: 194).

Perliczi János Dániel terve nem valósult meg, a Helytartótanács egészségügyi bizottsága inkább azt javasolta az uralkodónak, hogy a nagyszombati egyetemen létesítsen orvosi kart (Szelestei N. 1978: 420).

Miután tudomást szerzett Eszterházy Károly 1763-as kérelméről, Perliczi azonnal levelet írt a püspöknek és Markhotnak, amelyben megismételte 1751-es javaslatát és érdeklődött, hogy milyen feltételeket biztosítana a tervezett universitas a munka megindításához (Ringelhann–Soós 1960: 15).

Markhot Ferenc foglalkozott Perliczi levelével, aki két esztendővel korábban már maga is készített egy tervezetet a bábák és sebészek működésének szabályozásáról. Ebben korszerű oktatást biztosított volna számukra, még a kötelező szakirodalomra is kitért feljegyzésében.

Útmutatóul Lorenz Heister és Gerard van Swieten anatómiai és sebészeti munkáit ajánlja (Ringelmann–Soós 1963: 132–133).

Újabb javaslata Perliczi felvetése nyomán 1767. december 12-ére készült el. A püspöki egyetem bölcséleti fakultásán végzetek számára felvehető orvosi szak öt éves lett volna. Markhot Ferenc saját maga, fizetés nélkül, „hazaszeretéből” kívánta az orvos- és sebészhallgatókat oktatni elméletre és a kórházban gyakorlatra. Elsősorban anatómiai, kémiai és botanikai tanulmányokra gondolt. Az előadások vezérfonalául a leideni professzor, Boerhaave *Institutiones Medicae* című munkája szolgált volna, ehhez Gerard van Swieten és Albrecht von Haller kommentárjait javasolta (Udvardy 1898: 44–45).

Orvosi fakultásról természetesen ekkor még csak elméletileg beszélhettek, a Líceum épülete sem készült el, de az irgalmasok kórházában 1769. november 25-én megnyílhatott hazánk első akadémiai jellegű, nyilvános orvostképző iskolája (Schultheisz 1997a: 194).

Az orvosi iskola tanulmányi rendjét Eszterházy Károly hagyta jóvá, ez azonban nem jelentett állami elismerést. Tudták ezt jól Markhoték, és mindent megtettek annak érdekében, hogy a bécsi tanügyi vezetés jogilag is ismerje el az egri iskolát, illetve az itt szerzett diplomát.

A medikusok gyakorlati képzésével Markhot az irgalmasok bécsi kórházában dolgozó Krecsovsky Adalbertet szerette volna megbízni, azonban Eszterházy Károly egy Bécsben lefolytatott beszélgetés alapján Krecsovskyt nem tartotta alkalmasnak a munkára, így meg sem hívta Egerbe (Udvardy 1898: 47).

Az oktatás végül egy tanárral és tíz hallgatóval indult meg (Ringelmann–Soós 1963: 129). Csak összehasonlításképp: a nagyszombati orvosi fakultáson a képzés hét hallgatóval indult, az 1773/74-es tanévben alig féltucatnyian voltak, a 18. század elején pedig a híres hallei orvosi karon is csak két oktató dolgozott (Ringelmann–Soós 1960: 18).

Az oktatás kezdetben helytartótanácsi engedéllyel folyt, amit később (a pontos időpont nem ismert) visszavontak. A Helytartótanács engedélyére is közvetett bizonyítékunk van csupán: egyik 1784-es panasziratában, amit Markhot Ferenc II. Józsefhez nyújtott be, a „legfőbb engedély és püspöki hozzájárulás” kifejezés szerepel (Ringelmann–Soós 1963: 130–131).

Ismerjük azonban az első Magyarországon tanuló magyar medikusok közül néhányának a nevét: Palatini Jakab, Gogolák Imre, Tarczaly Sámuel (Udvardy 1898: 47). Palatini Jakab utóbb Bécsben írta meg disszertációját 1777-ben (Szinyei 1980–1981: 146).

Markhot lelkesen végezte munkáját. 1770 szeptemberében a város jogi iskolájában, a Collegium Juridicum Foglarianumban az egri bölcsész-, teológus- és orvostanhallgatóknak nyilvános disputációt szervez. A mai Kossuth Lajos utcán található Angolkisasszonyok Sancta Maria Gimnáziuma épületében került sor a filozófiai vitára, szeptember 8-án pedig megkezdődtek az első medikusi vizsgák, amelyeken részt vett Brunswick Antal királyi biztos is. Markhot egy 1770. november 8-án kelt jelentésében a „commissario regio” jelenlétét a kormányzat részéről biztató jelnek tekintette (Udvardy 1898: 47).

Az azonban az iskola működését megnehezítette, jövőjét pedig kilátástalanná tette Mária Terézia 1771. április 22-én és szeptember 4-én kiadott két rendelete, amelyek értelmében csak az folytatható Magyarországon fizikus, tehát orvosi gyakorlatot, csak az működhetett tisztán orvostként, aki Bécsben vagy a nagyszombati egyetem 1769. december 14-én elindult orvosi fakultásán szerezte meg a diplomáját (Kiss 2001: 228).

Az 1772-es év folyamán ezért Markhot Ferenc és Eszterházy Károly kéri Mária Teréziát, hogy adja meg a Schola Medicinalis Agriensisnek a doktori fokozat odaítélésének a jogát. Van Swieten, a királynő legfőbb egészségügyi tanácsadója is támogatja a kérelmet, Bécs azonban ennek ellenére elutasítja azt. Így az egri orvosi iskolán a képzés megszűnik, a

források szerint 1774-ben (Bitskey 1997: 96; Schultheisz 1997a: 194; Sugár 1984: 440) vagy 1775-ben (Ringelhann–Soós 1960: 17; Nagy 1978: 243). Udvardy László, aki több latin nyelvű forrást tett közzé a Schola működésével kapcsolatban az Egri Érseki Jogliceum történetét tárgyaló értékes művében, egy anyagi segílyt és két segédtanárt kérő jelentést tekint az iskola utolsó életjelének, amelyet az 1771/72-es tanév végére datál (Udvardy 1898: 47).

Bár Markhot Ferencnek fel kellett adnia az egri orvosi iskola ügyét, a bába- és chirurgusképzést folytatta. 1779-ben sebézmestereket avattak Egerben, akik az ő tanítványai voltak. Az 1781/82-es tanévben pedig a Liceum épületében bonctani helyiséget rendezett be az anatómiai oktatás céljára (Ringelhann–Soós 1960: 18).

Amikor II. József halálát követően az országgyűlés visszaállítja a korábban megszüntetett egri jogi liceumot és a filozófiai, illetve a teológiai püspöki iskolát, akkor Markhot Ferenc újra munkába kezd, beadványokat ír és újra felajánlja Eszterházy Károlynak szolgálatait. Indoklása nem változik: az orvosi fakultás feltételrendszere adott, az időközben felépült egyetemi épület könyvtárával, csillagdájával, botanikus kertjével kiváló terepet biztosítana a medicina oktatásához (Ringelhann–Soós 1960: 18–19).

Most is vannak az ügynek pártfogói, például a magyar jakobinusok egyik vezetője, Hajnóczy József, de esély ezúttal sincs a sikerre. II. Lipót halálával elkezdődik a ferenci abszolutizmus korszaka, 1792-ben pedig meghal Markhot Ferenc is, utána pedig nem lett már hozzá hasonló lelkes híve és szervezője az orvosképzésnek Egerben.

Sajnos nem sikerült olyan adatot fellelni, amely az orvosi képzés résztvevőinek könyv-, illetve könyvtárhasználatára vonatkozna. Markhot Ferenc saját könyvtáráról sem tudunk, pedig Bolognából biztosan hozott magával néhány alapvető szakirodalmi művet. Feltételezett könyvtárának sorsa sem ismert. Mivel élete végén elszegényedett (1784-től a fiatal bécsi Doslern Károly Eszterházy új bizalmasa orvosi ügyekben), talán a püspök megvásárolta könyveit vagy ő adta el azokat az alakuló könyvtárnak, ez azonban nem bizonyítható (Ringelhann–Soós 1960: 18). A gyűjtemény, ha volt egyáltalán, szét is szóródhatott. Ma csupán egyetlen orvostudományi könyvben, egy Avicenna-kötetben található possessor-bejegyzés, ami igazolja, hogy az adott mű Markhot Ferenc tulajdonába tartozott („Franciscu Markhot Medico Agriensi 1782”).¹

Eszterházy Károly püspök egyetemalapítási tervei

Az egri püspöki egyetem gondolatát nem Eszterházy Károly, hanem hivatali elődje, Barkóczy Ferenc vetette fel 1754-ben. Orvosi karról akkor még nem volt szó és a továbbiakban sem történt semmilyen konkrét intézkedés a háromfakultásos akadémia ügyében (Soós 1967: 303). Eszterházy Károly 1762 nyarán költözött új püspöki székhelyére. Azonnal megkezdte, illetve folytatta azt a kultúrapártolói munkát, amit már korábbi székhelyén, Pápán is végzett. Még ebben az évben a püspöki iskolában megkezdik a csillagászat oktatását, 1763 októberében pedig benyújtja a királynőnek kérelmét, amelyben tervezett egyetemének állami elismerését kéri. Eszterházy már négy fakultásos universitásban gondolkodik, tehát orvosi kart is kíván alapítani. Az egyetemi épület terveit is ekkor mutatja be először Bécsben (Kiss 2001: 228).

¹ AVICENNA: *Liber quartus Canonis [...] Avicennae Cantica*, Venetiis, Giunta, 1595. – Jelzet: Dd. III. 7. [A jelzetek az Egri Főegyházmegyei Könyvtár gyűjteményére, jelenlegi raktári rendjére utalnak.]

Az egri egyetem ügye azonban nem jól alakul. A nagyszombati egyetemen 1769-ben megszervezik az orvosi fakultást, majd 1773-ban eltörlik a jezsuita rendet, az egyetemet pedig mint állami intézményt 1777 őszén Budára költöztetik. Ennek ellenére Egerben, mindenféle egyetemi cím és jogosítványok nélkül, folyt tovább a tanítás. A Schola Medicinalis Agriensis elindítása után, 1769-től gyakorlatilag mind a négy egyetemi fakultás tanulmányi törzsanyagát oktatták már Egerben (Mészáros 1993: 29). 1774 őszén pedig a teológiai, a bölcséleti és a jogi fakultás beköltözhetett az új épületbe, a mai Líceumba, amely (amint ezt Mészáros István, a hazai oktatásügy neves kutatója külön kiemeli tanulmányában) „az első, kifejezetten felsőoktatási – egyetemi – célra készült épület volt hazánkban” (Mészáros 1993: 34).

Új helyzetet teremtett a magyar oktatásügyben az 1777-es Ratio Educationis. Az Ürményi József kancelláriai tanügyi előadó által kidolgozott országos tanulmányi rendtartás 14. paragrafusa foglalkozott a hazai egyetemek ügyével (Soós 1967: 320).

Az egri universitas történetét vizsgáló legtöbb kutató erre a paragrafusra hivatkozik, amikor arról beszél, hogy miért nem alakult meg az egri intézmény. Véleményük szerint ez volt az a törvény, ami lehetetlenné tette az egyetemalapítást. A 14.§. ugyanis kimondja: „Az egész országban ... egyetlen akadémia létezik, amely az ország központjában, Budán nyert ... elhelyezést ...” (Ratio 1981: 30). Mészáros István azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a paragrafus nem jelent feltétlenül kizárást, a törvény azt állítja csupán, hogy egy egyetem van Magyarországon, a királyi universitas. Nem állítja azt, hogy több nem is lehet (Mészáros 1993: 30).

A törvény 60. paragrafusa vonatkozott a már működő egri iskolára. Ennek értelmében az érsekek és püspökök által létesített és fenntartott teológiai, bölcséleti és esetleg jogi fakultással rendelkező főpapi líceumok a magyar felsőoktatási intézmények rendszerében csupán főiskoláknak tekintendők (Ratio 1981: 49) Eszterházy Károly 1777 után ezért nevezi intézményét Líceumnak.

Eszterházy nem adta fel egyetemalapítási szándékát, de nem fordult szembe a Ratio szellemével sem. Ennek érdekes bizonyítékát látják művészettörténészek az egri Líceum dísztermének freskójában, amelyet 1780–81-ben, tehát évekkel a Ratio után készített Franz Sigrist bécsi művész (Ludányi 1993: 74–75). A vizsgák színhelyéül szánt díszterem mennyezetét a négy egyetemi fakultás szimbolikus ábrája díszíti. Az egyik képen szereplő alakban, egy boncoló orvosban, aki az orvosi fakultást bemutató falrészleten látható, feltehetően Markhot Ferencet ábrázolta a művész (Ringelhann–Soós 1963: 136–137).

Végül az iskola 1792. december 28-án, éppen egy esztendővel a könyvtár megnyitása előtt, megkapja az állami elismerést: a Helytartótanács megadja a nyilvánossági jogot a főiskolai szintű működéshez, vagyis a Líceum (a Ratio Educationisban említetteknek megfelelően) „líceumként” teológiai, bölcséleti és jogi képzést nyújthat (Kiss 2001: 244).

Talán érdemes áttekinteni, hogy a szakirodalomban melyik kutató mikorra teszi azt az időpontot, amikor véleménye szerint Eszterházy Károly feladta egyetemalapítási terveit. Az egyetem könyvtári gyűjteményének kialakítása szempontjából ugyanis lényeges tudnunk azt, hogy meddig hitt az egri püspök tervei megvalósulásában, vagyis meddig gyűjtötték a könyveket abból a célból, hogy azok majd a magas színvonalú egyetemi oktatás könyvtári igényeit szolgálják.

Az elképzelések feladását legkorábban Kosáry Domokos teszi, szerinte a program már az 1760-as évek közepén elakadt (Kosáry 1980: 407).

Ezt többen cáfolják. Mészáros István szerint az 1784-es év, II. József egri látogatása volt a fordulópont (Mészáros 1993: 35–36).

Bitskey István könyvében, Mészárosra hivatkozva, szintén 1784-re utal (Bitskey 1997: 96). Antalóczy Lajos volt érseki főkönyvtáros könyvtártörténeti munkájában említi a Ratio Educationis 14. és 60. paragrafusát, de meghatározónak tartja az 1784-es királyi látogatást is (Antalóczi 1996: 11).

A Ratio Educationist, tehát 1777-et tekinti fordulópontnak Eger históriájának krónikása, Nagy József, valamint Soós Imre történész és Sugár István helytörténész is (Nagy 1978: 244; Soós 1967: 320; Sugár 1984: 440).

Kiss Péter érseki levéltáros 1793 elejére teszi Eszterházy Károly terveinek megváltoztatását (Kiss P. 2009: 181–182).

Bodosi Béla, az egeri Eszterházy Károly Főiskola tanára 2009-ben megjelent könyvében összefoglalta a Líceum épületében működött iskolák történetét. Ebben Mészáros István véleményét tartja megalapozottnak, vagyis a püspök 1784-ben, a császár látogatása után tett le egyetemalapítási szándékáról (Bodosi 2009: 23).

Udvardy László részletesen tárgyalja az eseményeket és közli Eszterházy Károly több levelét és jelentését („panaszos, keserűséges felterjesztvényét”), köztük a császári látogatás után, 1784. november elsején Batthyány Ignácnak írt fontos levelet is (Udvardy 1898: 81).

Ezekből a forrásokból is megállapítható az 1784-es esztendő jelentősége az egeri universitas, illetve annak könyvtára szempontjából (Udvardy 1898: 76–95).

Az „egyetemi gyűjtemény” orvostudományi könyveinek rekonstruálása a könyvtári katalógusok alapján

A rekonstrukció során arra a kérdésre keressük a választ, hogy meghatározható-e pontosan a mai Főegyházmegyei Könyvtár állományában az ún. „egyetemi gyűjtemény”, elkülöníthető-e az az (esetünkben orvostudományi) könyvanyag, amelyet Eszterházy Károly még az egyetemi oktatás számára gyűjtött össze?

A kérdésre választ kaphatunk, ha megvizsgáljuk, hogy milyen katalógusokban, inventáriumokban tárták fel a 18. század könyvtárosai az állományt.

Munkahipotézisünk szerint Eszterházy Károly még a Ratio Educationis után is hitt abban, hogy Egerben egyetem lesz, ennek érdekében meg is tett mindent, amire lehetősége volt. A rendelkezésünkre álló források értelmezése alapján terveit csak 1784-ben adhatta fel.

Ez az év a könyvtári állomány kialakítása szempontjából is jelentős, ugyanis ekkor ért véget a könyvtár fejlesztésének egyik legintenzívebb időszaka, az 1781 őszén elindult „Garampi-Eszterházy-Büky gyűjtőakció”. Három esztendő alatt Eszterházy Károly püspök segítőivel, Giuseppe Garampi bécsi pápai nunciussal és Büky József könyvtárossal 4336 művet (9323 kötet) vásárolt (Antalóczi 1996: 20). Az évszámokat figyelembe véve ez a könyvbeszerzési program még egy felsőoktatásban használható gyűjtemény kialakítása érdekében történhetett.

A Főegyházmegyei Könyvtár barokk termében ma az ún. Eszterházy-gyűjtemény 20293 kötete sorakozik a polcokon. Az Eszterházy-gyűjtemény jóval az egyetemi tervek feladása után, a püspök halálakor (1799) jött létre egyrészt az azt megelőző évtizedek alatt vásárolt és egyetemi oktatásra szánt állomány, másrészt a püspöki magánkönyvtár egyesítésével, amit Eszterházy nem oktatási célra gyűjtött össze.

Az Eszterházy-gyűjteményen belül kell tehát a katalógusok alapján elkülönítenünk a tervezett orvosi fakultás könyvanyagát.

Sajnos magáról a gyűjteményről nincsen külön katalógusunk és az „egyetemi gyűjteményről” sem készült könyvjegyzék, így pontosan nem tudhatjuk, hogy mi volt az 1793-as megnyitón a könyvtárban, illetve milyen könyveket szereztek be az időhatárnak tekintett 1784-es esztendőig. Csupán a püspöki magánkönyvtárról van egy korai könyvjegyzékünk, Torner Ignác könyvtáros munkája 1777-ből (Kiss 2001: 236).

Milyen korabeli katalógusokat használhatunk mégis a részleges rekonstrukcióhoz, az „egyetemi gyűjtemény” köteteinek azonosításához?

A könyvtár 18–19. századi katalógusait a mai Főegyházmezei Könyvtár 1986-ban megjelent kéziratkatalógusa sorolja fel, Iványi Sándor munkáját néhány újabb levéltári adattal egészíthetjük csak ki (Iványi 1986).

A széleskörű gyűjtési akció kezdetekor, 1781 nyarán tett jelentést Eszterháznak a „Bibliotheca Agriensis” első katalógusának² elkészültéről Torner Ignác könyvtáros (Kiss 2001: 237).

A következő katalógus 1782 elejéről való, összeállítója az 1781. július 30-án kinevezett új könyvtári prefektus, Büky József. A jegyzék szerint 1119 kötetben 663 munka került be a Torner-féle jegyzék óta a könyvtárba, tehát Büky csak a gyarapodást vette lajstromba (Kiss 2001: 240). Az utóbbi katalógus az Érseki Levéltár tulajdona,³ Torner munkája a Főegyházmezei Könyvtárban hozzáférhető.

Ez a két könyvjegyzék még nem szerepel az Iványi-féle összeállításban.

A rekonstrukcióhoz jól felhasználható forrásunk lehet egy két kötetes, ám datálatlan betűrendes katalógus, amely az Iványi-féle kéziratkatalógus szerint a 18. század végéről származik.⁴ A katalógusban szereplő művek kiadási idejét és néhány biztosan ismert beszerzést figyelembe véve (pl. Büky József 1781-es adományai) a katalógus lezárását az 1780-as évtized második felének első éveire tehetjük. Néhány 1784-ben, illetve 1785-ben kiadott mű szerepel a katalógus Supplementum című részében, de frissebb munkák már nem.

A következő lehetséges forrás, egy öt kötetes szakkatalógus összeállításának sem tudjuk meghatározni a pontos időpontját, de ez is a 1780-as évek második feléből származhat.⁵

Ezt a két forrást vettük figyelembe az egyetem orvosi fakultása számára gyűjtött könyvanyag meghatározásakor, mivel jól illeszkednek az egyetemalapítási szervezőmunka és a könyvbeszerzés szempontjából fontos évszámhoz, 1784-hez.

A könyvtár további katalógusaiban már az 1800-as évek elején megjelentetett művek is szerepelnek, ezek már későbbi, évekkel a könyvtár megnyitója, illetve Eszterházy halála utáni beszerzéseket is tartalmaznak, így az „egyetemi gyűjtemény” orvostudományi könyveinek kiválogatásához nem használhatók.

A jelenlegi teljes könyvállományból kiindulva állapítottuk meg, hogy mit sorolhatunk az orvosi könyvek közé. Ebben két szempont alapján döntöttünk: orvostudományi műnek tekintjük azt, amit az 1893-as Michalek Manó által szerkesztett nyomtatott szakkatalógus az Orvosi tudományok című fejezetbe sorolt, illetve amit a napjainkban készülő cédulakatalógus (és az ezt tükröző számítógépes adatbázis) az orvostudomány tárgyszóval ellát (Michalek 1893). Ha egy adott kötet bármelyik kategóriába besorolható, akkor azt már orvostudományi

² *Catalogus Bibliothecae Agriensis Anno 1781 conscriptus.* – Jelzete: Ms. 2083

³ *Catalogus librorum Bibliothecae Episcopalis Lycei Agriensis.* – Jelzete: Egri Főegyházmezei Levéltár. Archivum Vetus. 3393

⁴ *Catalogus Bibliothecae Episcopalis Lycei Agriensis.* – Jelzete: Ms. 2084–2085

⁵ *Catalogus Bibliothecae Lycei Archiepiscopalis Agriensis* – Jelzete: Ms. 2088–2092

műnek tekintjük (Michalek például a medicina ókori klasszikusait a Görög és latin írók című fejezetében gyűjtötte össze).

Néhány nyilvánvaló tévedés, pontatlan tárgyi besorolás esetén ezt a kategorizálást felülbíráltuk.

Az 1784 után kiadott orvosi művek, a folyóiratok és a kéziratos munkák vizsgálatától eltekintettünk.

Miután kigyűjtöttük az orvostudományi művek bibliográfiai leírását, néhány (megjelenési idejét tekintve elvileg figyelembe veendő) munkáról a bennük szereplő bejegyzések, possessor adatok alapján megállapíthattuk, hogy azok később kerültek a könyvtár állományába, elsősorban 19. századi hagyatékokkal és adományokkal. Ezen művek elemzésétől is el kellett tekintenünk, mivel biztosan nem az egyetemi jellegű gyűjteményhez szerezték be őket.

További szűkítési lehetőség az „egyetemi gyűjtemény” meghatározásához a régi katalógusokkal való behasonlítás. Ha az előbb áttekintett szűrőkön átjutott könyveket (tehát az olyan 1784 előtt kiadott nyomtatott orvostudományi műveket, amelyekben nincs későbbre datálható bejegyzés) összevetjük a könyvtár fent említett, az 1780-as évek közepéről vagy második feléből származó két kötetes betűrendes, illetve öt kötetes szakkatalógusával, akkor az abban szereplő könyvekről már feltételezhetjük, hogy azok az Eszterházy Károly által tervezett egyetemi könyvtár orvosi állományához tartozhattak.

Az orvostudományi könyvek bemutatása során csak olyan műveket vettünk figyelembe, amelyek megfelelnek ennek a kritériumnak, tehát a feltételezett „egyetemi gyűjtemény” részének tekinthetők.

További kutatást igényel azoknak a műveknek, elsősorban kortárs szerzők szakirodalmi könyveinek a meghatározása, amelyeket még 1784 előtt rendeltek meg, de azokat beérkezésük után nem a két vizsgált katalógusban vették nyilvántartásba. Ezekkel a kötetekkel a Garampi-levelezés, aukciós jegyzékek stb. áttanulmányozása után talán kiegészíthetjük jelenlegi jegyzékünket.

A dolgozathoz készült katalógusban most 335 tétel szerepel, ez 454 kötetet jelent.

A könyvtár orvostudományi gyűjteménye

A felvilágosodás uralkodó szellemi áramlatai, a racionalizmus és az empirizmus alapvetően befolyásolták az orvostudomány történetét. A tudományok fejlődése, az egyház ideológiai befolyásának csökkenése, a liberálisabb gondolkodás és a különböző felfedezések megváltoztatták az emberről szóló tudományok elméleti alapját, számos esetben új irányba terelték az ismeretek gyakorlati alkalmazását.

Az addigi spekulatív, sokszor inkább a természetfelettiben bízó medicinát visszahelyezték a természetbe, a szakképzett, kísérleteket végző és alapos klinikai gyakorlattal rendelkező orvosok pedig már nem pusztán az egyes ember bajain igyekeztek segíteni, hanem az abszolutista állam közegészségügyi rendszerének keretei között a társadalom gondjain is.

Ahhoz, hogy a 18. század az orvosi ismeretek tudományos igényű rendszerezésének és egyre eredményesebb alkalmazásának a korszaka legyen, gyakorlati és elméleti ismereteket kellett felhalmozni évszázadokon át, amelyekből (vagy gyakran azoknak ellentmondva) elindulhatott a medicina napjainkig tartó fejlődése. Ezek az összegyűjtött ismeretek könyvekben, könyvtárakban várták olvasóikat.

Az orvosi gyűjtemény bemutatása során a hagyományos periodizációt követve megvizsgáljuk, hogy a különböző történelmi korszakok orvostudományát kik képviselik a könyvtárban, melyik jeles szerző melyik munkájával van jelen a polcokon, mit tartottak érdemesnek beszerezni a 18. század végén Egerben a tervezett egyetem orvosi fakultása számára.

Görög-római orvostudomány

Az európai orvostudomány antik alapokon jött létre, majd a görög-római orvoslás szívósan, sokszor kanonizált formában élt tovább a medicina történetének évszázadai alatt.

Hippokratész (Kr. e. 479–377?) nevével többször találkozunk az eгри gyűjteményben. Az „orvostudomány atyja” volt az első, aki már tudományos igénnyel törekedett elmélet és gyakorlat szintézisére. A tudós könyvészeti öröksége a *Corpus Hippocraticum*, amelynek mintegy félszáz könyvből csak féltucatról állíthatjuk, hogy magától Hippokratésztől származna (Benedek 1990: 37).

Eszterházy Károly püspök bőkezűségének köszönhetően került a gyűjteménybe egy latin és görög nyelvű Anuce Foës-féle Hippokratész-kiadás.⁶ Büky József könyvtáros saját kezűleg írta be a terjedelmes kötetbe az adományozó nagylelkűségét magasztaló sorokat („Comparatus pro Bibliotheca Ep[iscop]alis Lycei Agrien[sis] sua Excellentia Munificentia Caroli e Comitibus Eszterházy de Galántha Episcopi Agriensis Fundatoris Lycei et ejus[dem] Bibliothe[cae] Publ[icae] Anno 1782”). A vizsgált könyvanyagban összesen 23 esetben szerepel a püspök adományát megköszönő bejegyzés.

Egy 18. századi Hippokratész-kiadásnak⁷ ismerjük a korábbi tulajdonosát is. A lipcsei evangélikus lelkész, Johann August Ernesti (1707–1781) könyvtárát egészében sikerült Eszterházyknak megszereznie. Hippokratész humorálpatólogiai fejtegetése a lelkész 1745-ből származó possessor-bejegyzését tartalmazza (Surányi 2009: 23).

Schmelczér János eгри kanonok 1772 és 1777 között az eгри püspöki jogakadémia, a Collegium Juridicum Foglarianum igazgatója volt (Udvardy 1898: 49). Az ő 1777-ből való bejegyzése olvasható egy 1747-es *Speculum Hippocraticum* címlapján.⁸ A kötet összeállítója a bázeli egyetem gyakorlati orvostan professzora, Johann Rudolf Zwinger. Schmelczér tulajdona volt Hippokratész egyik 1748-as bázeli kiadású munkája is, amelyben a hippokratészi eskü szövege olvasható görögül és latinul.⁹ A mű összeállítója a már említett Anuce Foës, az előszót Zwinger írta.

A *Corpus Hippocraticum* leghíresebb része a gyűjtemény 29. könyve, az *Aphorismi*, amely rövid, idézhető (és kommentárokkal bőségesen ellátható) mondatokban foglalta össze a hippokratészi tanítások lényegét.

⁶ HIPPOKRATÉSZ: *Opera omnia quae extant in VIII. sectiones [...] nunc denuo Latina interpretatione et annotationibus illustrata*, Genevae, Samuelis Chouët, 1657. – Jelzet: Aa. II. 1/1.

⁷ HIPPOKRATÉSZ: *De humoribus purgandis liber*, Lipsiae, Friedrich Lankisch, 1745. – Jelzet: Dd. VII. 16.

⁸ HIPPOKRATÉSZ: *Speculum Hippocraticum*. Basileae, Johann Jacob Bischof, 1747. – Jelzet: T. VIII. 13.

⁹ HIPPOKRATÉSZ: *Opuscula aphoristica semiotico-therapeutica VIII*, Basileae, Johann Jacob Bischof, 1748. – Jelzet: T. VIII. 53.

A Főegyházmegyei Könyvtár egyik legrégebbi orvostudományi könyvében a padovai reneszánsz polihisztor, Niccolò Leonico (1428–1524) magyarázza a neves Galenus Hippokratész-kommentárjait.¹⁰

Nemcsak szövegeire szerettek hivatkozni a későbbi századok szerzői, Hippokratész arcképe is több könyvön feltűnik, például Peter Kirsten boroszlói (Wrocław) orvos Avicenna-kiadása címlapján.¹¹

Hippokratész mellett több meghatározó görög és római orvos munkásságát tanulmányozhatjuk a könyvtárban.

Az ókori medicina történetének jelentős alakja a Krisztus utáni első században élt *Pedaniusz Dioszkoridész*. Alapos botanikai gyűjtőmunka után adta közre gyógyszeres művét (*Hylika*). A *Gyógyító anyagokról* alcímet viselő munkát többször kiadták, először Velencében latin nyelven 1478-ban. A latinul *Materia medica* címen közismert mű ötödik kötetének egy 1529-es kölni kiadása Büky József könyvtáros bejegyzése szerint eredeti Eszterházy-beszerezés.¹²

A *Materia medica* legalaposabb edíciójának a kommentárokkal és fametszetes illusztrációkkal ellátott Mattioli-félet tartják, amely Velencében 1544 és 1565 között öt kiadást is megért (Benedek 1990: 53).

Gyűjteményünkben a Pietro Andrea Mattioli szerkesztette kiadás két különböző változatban is megtalálható, az egyik velencei, a másik frankfurti kiadás.¹³

A velencei kiadás példányát jól láthatóan sokszor forgatták korábbi tulajdonosai. A kötéstábla belső oldalán, az előzéklapokon és magán a címlapon is latin nyelvű bejegyzések. A szövegben több kéz írásával lapszéli feljegyzések vannak, a kötéstáblán alig kivehetően az 1570-es évszám olvasható. Több helyen a fametszetes botanikai vagy zoológiai ábra mellett az illető növény vagy állat magyar neve található újabb kori kézírással. A kötet végén a korábbi tulajdonosok az Indexet is kiegészítették, egyikük latin nyelvű betűrendes szójegyzéket szerkesztett és gyógyszerészeti recepteket is közölt. A címlap possessor-bejegyzése: „Capituli Agriensis 1676”.

Az 1598-as frankfurti Mattioli-féle Dioszkoridész-mű is a káptalan birtokában volt az 1714-es tulajdonosi bejegyzés szerint. Az 1704-es alapítású egri papnevelő intézet könyvtára őrizte 1754-ig a káptalan könyvtárát, amelynek értékesebb darabjai Eszterházy Károly utasítására kerültek a mai Főegyházmegyei Könyvtárba (Kiss 2001: 223–224).

A görög-római orvostudomány jelenléte a gyűjteményben összefoglalható egy olyan 11 kötetes művel, amelyet Albrecht von Haller gondozásában adtak ki a 18. század második

¹⁰ LEONICENO, Niccolò: *Libros Galeni e Graeca in Latinam linguam a se translatos praefatio communis eiusdem in artem medicinalem Galeni*, Ferrariae, Giovanni Mazzocchi, 1509. – Jelzet: D. V. 10/1.

¹¹ AVICENNA: *Liber secundus de canone canonis*, Breslae, S. n., 1609. – Jelzet: Kk. IV. 5/2.

¹² PEDANIOSZ DIOSZKORIDÉSZ: *De medica materia libri V*. Coloniae, Johann Soter, 1529. – Jelzet: M. V. 2.

¹³ MATTIOLI, Pietro Andrea: *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*, Venetiis, Officina Valgrisianna, 1570. – Jelzet: Gg. I. 20.; Uő., *Commentarii in VI. libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*, [Frankfurt am Main], Nicolas Bassée, 1598. – Jelzet: E. III. 20/1-2.

felében. Az *Artis medicae principes* címében az alábbi nevek szerepelnek: „Hippocrates, Aretaeus, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazis”.¹⁴

Az *Artis medicae* korábbi tulajdonosa az *ex libris* szerint a lipcsei egyetem jogászprofesszora, Karl Ferdinand Hommel (1722–1781) volt.

A mű címében szereplő orvosok közül a cukorbetegséget leíró, azt diabétesznek elnevező *Kappadókiai Aretaios*z (Kr. u. 2. sz.) munkásságát a reneszánsz fedezte fel, 1731-es kétnyelvű leidei kiadását a neves professzor, Herman Boerhaave kommentálta (Benke 2007: 46). *Tralleiszi Alexandrosz* (525–605?) írásai a skolasztikusok olvasatában fontos orvosi tankönyvek lettek, fő művét nyomtatásban először Lyonban adták ki 1504-ben (Benedek 1990: 73). Aurelianus *Caelius Aurelianus* (Kr. u. 5. sz.) takarja, aki lefordította latinra a jelentős kisázsiai orvos, Epheszosi Szóranosz (98–138) azóta elveszett műveit, valamint megírta az orvostudomány történetét is Hippokratész korától kezdve (Benedek 1990: 55).

Aulus Cornelius Celsus (Kr. e. 25–Kr. u. 50) *Artes* című általános enciklopédiájának csupán orvostudományi része maradt fenn. A *De medicina* nyolc kötete összefoglalta kora orvostudományát, az első kötet a medicina történetével foglalkozik. A könyvtár egyik Celsus-kiadása ennek az első könyvnek a szövegét tartalmazza a brüsszeli Jodocus Lommius (1500–1564) kommentárjaival.¹⁵

Rhazes neve már átvezet minket az arab medicina korszakába, de szólnunk kell előbb a 2. század nagy tekintélyű tudósáról, Marcus Aurelius császár udvari orvosáról, a pergamoni születésű Galenusról is.

Galenus (kb. 130–kb. 200) eredményei és tévedései, a galenizmus tanításai 1500 éven át befolyásolták a medicina fejlődését, de nedvkórtana, a humorálpatólógia egészen a 19. századig fennmaradt (Benke 2007: 47). Hogy számtalan műve közül a valóban általa írtak szerzőségét tisztázza, saját maga készítette el azok jegyzékét. A *Corpus Galenicum* írásaiban kritikus szemmel foglalta össze a régebbi korok orvosainak ismereteit, könyveiben beszámolt saját kísérleteiről, számos eredeti tanulmányt is közölt. 1490 és 1598 között műveinek 660 különböző kiadásáról tudunk, összes műveit 18 alkalommal jelentették meg (Schultheisz 2006a: 108).

Az egri káptalan tulajdonában volt 1684-ben az az 1571-es megjelenésű antikva, amelyben az összeállító, Andrés de Laguna (1499–1559) négy részre osztva közöl fejezeteket Galenus műveiből.¹⁶

A montpellier-i egyetem tanára, Laurent Joubert (1529–1582) 1582-ben kiadott *Opera omniájában* jelentette meg Galenus műveihez írt kommentárjait.¹⁷

A wittenbergi egyetem professzora, Daniel Sennert (1572–1637) *Institutionum medicinae* című művében Arisztotelész és Galenus tanításaira hivatkozik.¹⁸ A kötet 1676-ban a Capitulum Agriensis birtokában volt, azonban a kötéstáblán látható címer, illetve annak felirata alapján („GE Lippaia S.”) a terjedelmes munka korábban Lippay György esztergomi

¹⁴ HALLER, Albrecht von: *Artis medicae principes, Hippocrates, Aretaeus, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazis*, Lausannae, François Grasset, Julius Heinrich Pott, 1769–1774. – Jelzet: Rr. VI. 16-26.

¹⁵ LOMMIUS, Jodocus: *Commentarii de sanitate tuenda in primum librum De re medica Aurelii Cornelii Celsi*, Lugduni Batavorum, Johann Arnold Langerak, 1724. – Jelzet: M. VI. 94.

¹⁶ GALENUS: *Epitome Galeni*, Basileae, Thomas Gaurin, 1571. – Jelzet: Gg. I. 23.

¹⁷ JOUBERT, Laurent: *Opera Latina*, Lugduni, Stephan Michael, 1582. – Jelzet: Pp. III. 10.

¹⁸ SENNERT, Daniel: *Opera omnia*, Venetiis, Francesco Baba, 1641. – Jelzet: Uu. III. 16-17.

érseké lehetett. A pozsonyi kertjében gyógynövényeket termesztő, alkímiával foglalkozó Lippay 1637 és 1642 között állt az egri püspökség élén.

Galenus halálával (Kr. u. 200) lezárult Európában az orvostudomány ókora és elkezdődött egy mintegy 1000 esztendeig tartó időszak, amely egészen az egyetemek kialakulásáig tartott. Ebben a millenniumban a gyógyítás központjai áthelyeződtek a bizánci és ibériai-arab területekre, az orvostudomány görög nyelvét is felváltotta az arab (Benke 2007: 55–56).

Az arab orvostudomány

Az arab orvostudományt nem pusztán közvetítő szerepe miatt érdemes kiemelni. A görög orvosi hagyományok átvétele mellett számos területen érték el önálló eredményeket, elsősorban ott, ahol a kora középkori európai orvoslás kevésbé jeleskedett (pl. járványtan, kórházügy, gyógyszerészet, egyetemi oktatás, könyvtárak stb.). Az arab medicina szakított a görög-római orvoslás kultikus hagyományaival, Hippokratész helyett Galenust tekintette minden ismeret forrásának. A görög művek fordításait elkészítő virágkor (800–1000) és a szintetizáló jellegű cordobai korszak (1000–1200) tudósai egészen a reneszánszig meghatározták a 13. században elinduló európai egyetemi orvosképzés rendszerét és tananyagát (Magyar 2001: 81).

A velencei Giunta-műhelyben jelent meg 1595-ben egy *Avicenna* (980–1037) több művét tartalmazó gyűjtemény, amely 1782-ben a Schola Medicinalis Agriensis alapítójának, Markhot Ferencnek a tulajdonában volt.¹⁹

A könyvtár gyűjteményében sajnos csak a második kötet található, amely az avicennai Kánon negyedik részét tartalmazza. A *De aegritudinibus particularibus...* című munka a fertőző betegségekről, bőrbajokról, mérgezésekről és sebészeti fortélyokról szól (Birtalan 1995: 33–34). Latin fordítója a 12. századi Toledóban számos tudományos művet arabról átültető Cremonai Gerard (1114–1187) (Benke 2007: 76).

A középkori Európa orvostudománya

Az európai orvostudomány középkorát Galenus halálától (Kr. u. 200) gyakorlatilag Vesalius anatómiai művének 1543-as megjelenéséig számolhatnánk, de a korszak első ezer esztendeje „prolongált ókor” volt csupán (Benedek 1990: 89).

Az antik birodalmak hanyatlásával, a Római Birodalom 395-ös kettészakadásával az ókori medicina elméleti ismeretanyaga Bizáncban összpontosult, elveszett vagy a könyvtárak mélyére került. A középkor első századaiban kevés tanult orvos tevékenykedett Európában, képzésüket, működésüket törvényileg nem szabályozták. A 6. században csak Rómában és Ravennában voltak orvosi iskolák, de ezek latin neve (schola graeca) is jelzi, hogy az antik orvostudomány utolsó bástyái voltak, nem pedig az új ismeretek bölcsői (Schultheisz 1997b: 72).

Ebből az időszakból kevés szerzőt találhatunk a könyvtár kötetei között. Hiányoznak például a pergamoni *Oreibasziosz* (325–403) jelentős művei, pedig a középkorban ő alapozta meg

¹⁹ AVICENNA: *Liber quartus Canonis [...]* *Avicennae Cantica*, Venetiis, Giunta, 1595. – Jelzet: Dd. III. 7.

Galenus tekintélyét, a Bizáncban működő *Aetius Amidenus* (502–575) munkásságából is csupán egy 1757-es lipcsei kiadvány közöl rövid részleteket.²⁰

Az elsősorban a Kelet-Római Birodalom területén működő kompilátorok, „átörökítők” érdeme, hogy nem hagyták elveszni a klasszikus szerzők örökségét, műveiket összegyűjtötték, másolták, magyarázták, így a 8–10. századtól az arab tudósok számára biztosítottak egy olyan ismeretanyagot, amely az ő arab fordításukban tovább élt, majd latinra fordítva fel tudta virágoztatni az európai medicinát, mikor kerülővel, ibériai, közel-keleti és észak-afrikai arab kulturális központokat érintve visszajutott oda (Schultheisz 2006b: 28).

Az első évezred a középkori Nyugat-Európában a kolostori orvoslás korszaka volt, azonban „Ecclesia abhorret a sanguine”, az egyház irtózott a vértől, műtéteket végezni nem lehetett, a boncolást szigorúan tiltották (Schultheisz 2006b: 30). A szerzetesrendek kolostoraiban folyó szellemi tevékenység, az orvosi szövegek gyűjtése és másolása, a lelkigondozó munka idővel kedvezően befolyásolta a test gyógyítását is. Nursiai Szent Benedek Regulájában már előírta, hogy a beteg rendtársakat ápolni kell, az első nyugat-európai kórházak is a kolostorokban jelentek meg (Schultheisz 1997b: 73).

A változást a 11–12. századtól az orvosi főiskolák és a nagy európai egyetemek kialakulása jelentette, hiszen a megújuló orvostudomány bölcsői ezek az intézmények lettek (Benke 2007: 61).

Az iszlám kultúra hatását mutatja, hogy a legjelentősebb orvosi iskolák Dél-Európában, az arab szellem vonzáskörzetében működtek (pl. Salerno, Padova, Bologna, Montpellier stb.). Salernót a 11. században a bencés rend hozta létre. Montpellierben 1187-ben alapították az orvosi egyetemet, amely a későbbi időkben minden hasonló intézmény modelljéül szolgált (Benke 2007: 93).

A Schola Medica Salernitanában dolgozott *Constantinus Africanus* (1010–1087), aki számtalan arab könyvet fordított latinra. A Corpus Constantinum az itáliai és francia orvosi iskolákban az oktatás alapját jelentette (Schultheisz 2006b: 25).

Salernóban keletkezett a 12. század elején a középkor egyik legnépszerűbb műve, a *Regimen sanitatis Salernitanum* című tanköltemény, amely a laikus olvasók számára tartalmazott egészségügyi tanácsokat (Schultheisz 2006c: 118–119).

A Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi állományát megvizsgálva azonban azt tapasztaljuk, hogy a körülbelül 1100-tól 1550-ig tartó időszakra jellemző orvosi iskolák és egyetemek professzorai közül jelentős szerzőket alig találhatunk a gyűjteményben.

A skolasztikus orvoslás elsősorban az elméleti-filozófiai tudást, a klasszikus ókori és arab szerzők sokszor kritika nélküli átvételét oktatta az egyetemeken. Az orvostanhallgatók megismerték és rendszerezték a bőséges szakirodalmat, megtanulták a vitatkozás művészetét, de a gyógyítómunkában számottevő gyakorlati eredményeket nem értek el (Benedek 1990: 114).

Úgy tűnik, hogy az 1780-as években Eszterházy Károly és tanácsadói a szerveződő modern orvosi fakultás, a gyakorlati képzés számára nem találták nélkülözhetetlennek a középkori skolasztikus orvosok munkásságát tükröző művek beszerzését.

Európai orvoslás a tizenhatodik században

²⁰ AETIUS AMIDENUS: *Anekdoton Lib. IX.*, Lipsiae, Officina Breitkopfia, 1757. – Jelzet: R. VII. 18/1.

A medicina történetében a középkor az 1550-es években ért véget. Vesalius, Eustacchi, Fracastoro, Falloppio és társaik fellépése elsodorta azt a gátat, amelyet az orvostudomány ókori klasszikusainak munkáiból a skolasztika emelt. A reneszánsz megteremtette az újkori orvoslás alapjait, de az antik szerzők tekintélyének tisztelete, munkásságuk dogmatikus olvasata csak évszázadok alatt adta át helyét a természet vizsgálatokon és kísérleteken alapuló megtapasztalásának, racionális rendszerezésének, majd megváltoztatásának (Schultheisz 1997c: 93).

Ebben a folyamatban mérföldkönek számított *Andreas Vesalius* (1514–1564) *De humani corporis fabrica* című munkája. Bázeli tekintélyes tipográfiájában, Johannes Oporinus műhelyében jelent meg először 1543-ban, Kopernikusz alapvető csillagászati opuszával egy esztendőben. Tiziano műhelyében készült fadúcai révén nemcsak tartalmában hozott újat, hanem az anatómia oktatásában nélkülözhetetlen könyvillusztrációk terén is úttörő munka.

Az Egerben fellelhető kiadás, amely a 17. századi holland Nicolaas Fonteyn magyarázatait és kiegészítéseit is tartalmazza, Jan Jansson nyomdájából származik.²¹

A padovai *Gabriele Falloppio* (1523–1562) *Secreti diversi et miracolosi* című műve Velencében jelent meg olasz nyelven 1578-ban.²² Falloppio ebben a gyógyszerészeti munkájában szépségápolási tanácsokat közöl hölgyek számára, műve második könyvében pedig számos borral kapcsolatos receptet ad.

Bartolomeo Eustacchi (1510 körül–1574) anatómiai kutatásait a boncolást szigorúbban megítélő Rómában végezte mint a Sapienza orvosi főiskola professzora. Bonctani munkájának kiadásához már 1552-ben elkészültek a kiváló illusztrációk, ám ezekből életében csupán néhány darab jelent meg. Főműve, a *Tabula anatomicae* is csak jóval halála után látott napvilágot (1714). Maguk a metszetek 1700 körül kerültek elő, ezeket XI. Kelemen pápa vásárolta meg, majd a Sapienza akkori tanárát, Giovanni Maria Lancisit bízta meg a kiadással (Benedek 1990: 143).

A *Tabula anatomicae* két kiadásban is megtalálható az orvosi fakultásnak szánt könyvgyűjteményben.

A korábbi editio *Jean Jacques Manget* (1652–1742) *Theatrum anatomicum* című művének harmadik köteteként került Büky József könyvtáros beírása szerint 1782-ben a könyvtárba.²³ A későbbi kiadás 1728-ból származik.²⁴

Girolamo Fabrizio d'Aquapendente (1533–619) három művével is szerepel a katalógusban. A látásról, a hallásról és a hangképzésről írott munkájának összefoglaló címe *Tractatus anatomicus triplex*.²⁵ A sebészettel foglalkozó *Opera chirurgica* Padovában jelent meg 1641-

²¹ VESALIUS, Andreas: *De humani corporis fabrica*, Amstelodami, Jan Jansson, 1642. – Jelzet: V. I. 16.

²² FALLOPPIO, Gabriele: *Secreti diversi et miracolosi*, Venetia, Angelo Gardano, 1578. – Jelzet: Gg. VIII. 3.

²³ MANGET, Jean Jacques: *Theatrum anatomicum*, Genevae, Jean Antoine Cramer, Philibert Perachon, 1716–1717. – Jelzet: M. I. 8/1-3.

²⁴ EUSTACCHI, Bartolomeo: *Tabulae anatomicae*, Romae, Lorenzo et Tomaso Pagliarini, 1728. – Jelzet: Bb. II. 1.

²⁵ FABRIZIO D'AQUAPENDENTE, Girolamo: *Tractatus anatomicus triplex*, [Oppenheim], Johann Theodor de Bry, 1614. – Jelzet: Cc. IV. 42.

ben,²⁶ anatómiai-élettani munkája pedig Lipszében 1687-ben.²⁷ Ennek előszavát Johannes Bohn (1640–1718), a kor egyik jelentős sebésze írta.

A veronai születésű *Girolamo Fracastoro* (1478–1553) volt a tridenti zsinat orvosi tanácsadója. Epidemiológiai ismereteit hasznosította, amikor a zsinat székhelyét pestisveszélyre hivatkozva Tridentből Bolognába helyeztette át 1547-ben (Benedek 1990: 192). Az egész Európában nagy tekintélynek örvendő tudós bölcséleti és orvosi művei összkiadásának első kötetét is láthatjuk a könyvtár polcain.²⁸

A 16. század legsúlyosabb betegsége volt a vérhaj, a szifilisz. Az elnevezés Fracastoro alkotása, aki egy orvosi tanköteményben használta először 1530-ban (Benedek 1990: 191). A *Syphilidis, sive De morbo gallico* című, Pietro Bembo humanista tudóshoz, későbbi bíboroshoz írott vers a fenti kötetben megtalálható. A könyv tartalmazza még a szerző életrajzát is.

Az anatómia után a medicina következő forradalmát a sebészet terén figyelhetjük meg. A borbélyok, felcserek és chirurgusok sokszor lenézett mesterségére egyre nagyobb szükség lett a fejlett haditechnikájú 16–17. századi európai háborúkban. A korszak nagy sebészeinek, a seborvosi mesterséget tudománnyá tevő tanult tudósoknak (pl. Ambroise Paré vagy Gaspare Tagliacozzi) a műveit azonban nem találjuk meg az egri könyvtárban.

Ambroise Paré tanítványa volt *Pierre Pigray* (1532–1613). A gyakorlati sebészettel foglalkozó *La chirurgie* című művét először Párizsban adták ki 1600-ban (Mayer 1988: 162). A francia nyelvű egri példány 1673-ból való.²⁹

A gyakorlati orvostudomány egyik ellentmondásosan megítélt alakja is a cinquecento gyermeke, bár ő a német nyelvterülethez tartozik. Theophrastus Bombastus ab Hohenheim a római enciklopédista, Aulus Cornelius Celsus nyomán nevezte el saját magát *Paracelsusnak* (1493–1541) (Benedek 1990: 156).

Paracelsus mint gyakorló orvos alkotott maradandót, az általa képviselt iatrokémia révén a természettudományi látásmód elterjedt az orvostudományban. Összes műveit Johann Huser adta ki tíz kötetben, quarto formában 1589 és 1591 között Bázelen (Benedek 1990: 157).

A könyvtárban található Paracelsus-kötet a bázeli editió 1603-as strasbourgi változatának első kötete. A német nyelvű, főlíó méretű munka láthatóan sokat forgatott példány.³⁰ Az *Opera omnia* latin nyelven először Genfben jelent meg 1658-ban.

Az orvosi vegytan művelője volt a hallei születésű *Andreas Libavius* (1540–1616) (Benedek 1990: 244). *Syntagma arcanorum chymicorum* című munkája 1613-ban jelent meg Frankfurtban, az ehhez írott kiegészítés Egerben is megtalálható.³¹

A római Sapienza botanikus kertjének a vezetője, *Andrea Bacci* (1524–1600) több kiadást megért könyvében a termálvizek történetével és gyógyászati felhasználásával foglalkozik.³²

²⁶ Uő.: *Opera chirurgica*, Patavii, Franceso Bolzetta, 1641 Sebastiano Sardi. – Jelzet: O. V. 4.

²⁷ Uő.: *Opera omnia anatomica et physiologica*, Lipsiae, Johann Friedrich Gledistch, Christian Goetze, 1687. – Jelzet: F. IV. 16.

²⁸ FRACASTORO, Girolamo: *Operum pars prior philosophica et medica*, Lugduni, Franciscus Fabrus, 1591. – Jelzet: B. VIII. 7/1.

²⁹ PIGRAY, Pierre: *Epitome des preceptes de medecine et chirurgie*, Lyon, Claude Carteron, 1673. – Jelzet: Gg. VII. 26.

³⁰ PARACELSUS: *Opera*, Strassburg, Lazarus Zetzner, 1603. – Jelzet: N. IV. 4.

³¹ LIBAVIUS, Andreas: *Appendix necessaria Syntagmatis arcanorum chymicorum*, Francofurti, Nicolas Hoffmann, Peter Kopf, 1615. – Jelzet: Cc. I. 18/1.

A Főegyházmegyei Könyvtár legrégebb nyomtatott orvostudományi könyve is a gyógyvizekről szól. A Montagnana itáliai orvosdinasztia alapítója, *Bartolomeo Montagnana* (1400–1460) a padovai fürdőkről és különböző gyógyszerekről, kezelésekről értekezik egy velencei ősnomtatványban.³³

A spanyol *Cristóbal de Vega* (1510–1573) az orvoslás művészetéről szóló könyvében részletesen elemzi az Ibériai-félsziget borainak gyógyászati célú felhasználását.³⁴

A modenai születésű *Giovanni Marinello* (16. század) olasz nyelven írta művét, hogy Itália hölgyolvasói is tanulmányozhassák, hiszen a kötetben a szépségápolásról, a bőrbetegségekről, általában a személyes higiénéről találhattak hasznos ismereteket.³⁵

Az orvostudományi műveket feldolgozó könyvészeti munkák közül kettőről kell szót ejtenünk. A 16. század egyik legjelentősebb tudományos teljesítményének, a *Bibliotheca universalis* című egyetemes bibliográfiának a szerzője, *Conrad Gesner* (1516–1564) Bázelen orvosi egyetemet végzett (Benedek 1990: 204). *Chirurgia* című művének első kiadása a főegyházmegyei gyűjtemény egyik értékes kötete.³⁶

A könyvben Gesner különböző sebészeti tárgyú írásokat gyűjtött össze. Az antik szerzőket Oreibasziusz és Galenus képviseli, a modern szerzők a kor jelentős sebészorvosai, de maga Gesner is szerepel a kötetben. A 16. században használt sebészeti eszközöket fametszetes illusztrációk mutatják be. A kötetben található még egy érdekes függelék, a sebészettel foglalkozó írások egyik legkorábbi bibliográfiája. Ebben Gesner a szerzők egyes műveit alaposan elemzi, külön felhívja olvasói figyelmét az egyébként sebészettel ritkábban foglalkozó orvosok ilyen tárgyú írásaira is.

Könyvészeti jellegű munka a 17. századból a jogi, teológiai és bölcséleti könyvjegyzékeket is összeállító *Martin Lipen* (1630–1692) orvosi bibliográfiája.³⁷ A tételek szakrendben, azon belül pedig szerzői betűrendben sorakoznak a két hasámban szedett oldalakon. A cím mellett közli a mű megjelenési idejét, formátumát, feltünteti az újabb kiadásokat is. Művének értékét növeli a számtalan kereszthivatkozás és a szerzői, közreműködői névmutató.

A medicina tizenhetedik századi forradalma

A 17. század újabb fordulópont a medicina történetében. A barokk tudósok kíváncsiak voltak az egész világra, annak jelenségeit összefüggéseikben szerették volna megragadni, a folyamatokat racionálisan elemezni és teológiailag is elfogadható nagy rendszerekben

³² BACCI, Andrea: *De thermis libri septem*, Venetiis, Vincenzo Valgrisi, 1571. – Jelzet: Z. III. 24.

³³ MONTAGNANA, Bartolomeo: *Tractatus tres de balneis Patavinis, De compositione et dosi medicinarum, Antidotarium eiusdem*, [Vence], Boneto Locatello, 1497. – Jelzet: D. V. 10/2.

³⁴ VEGA, Cristóbal de: *Liber de arte medendi*, Lugduni, Guillaume Rouillé, 1587. – Jelzet: Mm. III. 14.

³⁵ MARINELLO, Giovanni: *Gli ornamenti delle donne*, Venetia, S. n., 1610. – Jelzet: R. XII. 57.

³⁶ GESNER, Conrad: *Chirurgia*, Tiguri, Andreas et Jacob Gessner, 1555. – Jelzet: Gg. I. 21.

³⁷ LIPEN, Martin: *Bibliotheca realis medica*. Francofurti ad Moenum, 1679. Johann Nicolaus Humm. – Jelzet: Ss. I. 5.

osztályozni. Munkájukat a szerveződő, tudósokat tömörítő akadémiák és az első orvosi folyóiratok segítették.

A medicina folyamatosan fejlődő régebbi ágai mellett új területek nyílnak, a kísérletező élettan és a mikroszkópos anatómia, a szövettan. A 17. században lassan kibontakozó kórbonctani szemlélet pedig majd a felvilágosodás évtizedeiben újítja meg a sebészetet (Kapronczay 2007: 15).

A század legfontosabb felfedezése a vérkeringés leírása. Az angol *William Harvey* (1578–1657) munkája, az *Exercitatio anatomica de motu cordis* 1628-ban jelent meg először. Sajnos Harvey műve nem látható az egri könyvtárban.

Harvey munkásságát folytatta az állatokon már vérátömlesztést végző angol *Richard Lower* (1631–1691). A vérkeringésről, a szív működéséről, valamint az érrendszerről szóló alapvető művének (1669) hatodik kiadását szerezték be Eszterházy Károlyék.³⁸

Az érrendszerbe fecskendezett viasszal készített preparátumaival sokat tett Harvey elméletének igazolásáért *Frederik Ruysch* (1638–1731) holland anatómus és botanikus. Tizenhat bonctani tárgyú levelének gyűjteménye korai szerzeménye a könyvtárnak.³⁹

A Ruysch által alkalmazott technikát többen is kifejlesztették, hivatalosan *Jan Swammerdamot* (1637–1680) tekintették a módszer felfedezőjének (Birtalan 1988: 12). Könyvtárunkban a holland tudósok a légzésről, a tüdő felépítéséről és működéséről szóló traktátusa látható.⁴⁰

Harvey mellett a század talán legfontosabb felfedezését *Marcello Malpighi* (1628–1694) tette, aki 1661-ben mikroszkópja alatt kapillárisokat figyelt meg, lerakva ezzel a szövettan, illetve az élettani vizsgálódások alapjait (Benedek 1990: 261). Összegyűjtött műveinek első londoni kiadása megvan Egerben is, anatómiai és embriológiai kutatásait nagyszerű illusztrációkkal adta ki.⁴¹

Még életében publikálta eredményeit *Athanasius Kircher* (1602–1680) német jezsuita tudós, aki mikroszkópjával a pestises betegek váladékaiban kutatta a betegség kórokozóját.⁴²

Anatómiai-élettani munka a veséről két pisai tudós műve. *Lorenzo Bellini* (1643–1704) a szerkezeti kérdéseket tárgyalja, *Giovanni Alfonso Borelli* (1608–1679) a vese működéséről értekezik a kötetben, amely az 1662-es editio princeps második kiadása.⁴³

A vatikáni kúria orvosa, a világhírű Biblioteca Lancisiana gyűjteményének alapítója, *Giovanni Maria Lancisi* (1654–1720) adta ki Eustacchi anatómiai műveit, de önálló munkáit is megtaláljuk Egerben. Műveinek gyűjteményes kiadásában a fertőző betegségekről is

³⁸ LOWER, Richard: *Tractatus der corde*, Lugduni Batavorum, Johann et Herman Verbeek, 1728. – Jelzet: R. XI. 2.

³⁹ RUYSCHE, Frederik: *Epistola anatomica problematica*, Amstelaedami, Hendrik Janssonius van Waesberge, 1714–1731. – Jelzet: Ii. IV. 13/1-20.

⁴⁰ SWAMMERDAM, Jan: *Tractatus physico-anatomico-medicus de respiratione usuque pulmonum*, Lugduni Batavorum, Daniel, Abraham et Adrian van Gaasbeeck, 1667. – Jelzet: U. XI. 14/1.

⁴¹ MALPIGHI, Marcello: *Opera omnia*, Londini, Robert Littlebury, 1687. – Jelzet: P. XII. 19.

⁴² KIRCHER, Athanasius: *Scrutinium physico-medicum contagiosae luis, quae pestis dicitur*, Romae, Typis Mascardi, 1658. – Jelzet: N. XI. 30.

⁴³ BELLINI, Lorenzo–BORELLI, Giovanni Alfonso: *De structura renum observatio anatomica [...] et De illorum usu iudicium*, Argentorati, Simon Paulli, 1664. – Jelzet: U. XI. 14/3.

értekeznek.⁴⁴ Feltételezte, bár bizonyítani nem tudta, hogy a malária terjedésében szerepük lehet a szúnyogoknak. A szívműködésről és ennek zavarairól kiadott fontos tanulmánya először 1728-ban jelent meg.⁴⁵

Az angol anatómus, *Thomas Willis* (1621–1675) összegyűjtött műveinek latin nyelvű velencei kiadása a szerző egyéb írásai mellett legfontosabb neurológiai kutatásainak eredményeit, az agy anatómiai felépítésére vonatkozó pontos megállapításait is tartalmazza.⁴⁶

Ebben az időszakban a theatrum anatomicumokban nyilvános boncolások folytak. A weimari udvar előkelőségei előtt évente megrendezett boncolásokat egy anatómus nevére „rolfinkolás”-nak hívták (Benedek 1990: 258). A hamburgi *Werner Rolfinck* (1599–1673) azonban jelentős tudós volt, ő is hozzájárult a vérkeringés felfedezéséhez. Az 1656-os kiadású egri kötet editio princeps.⁴⁷

Théophile Bonet-nak (1620–1689), a korszerű patológia egyik megalapozójának összefoglaló műveit Egerben is megvásárolták, mindegyik eredeti Eszterházy-beszerezés. A *Sepulchretum sive anatomica practica*, vagyis a *Temető, avagy gyakorlati anatómia* három kötete több ezer boncolás és kórelőzmény nyomasztó gyűjteménye.⁴⁸

Johann Vesling (1598–1649) bonctani tanulmányainak rézmetszetekkel gazdagon illusztrált második kiadása Padovában jelent meg, ahol a német orvos az anatómiai tanszék professzora és a botanikai kert vezetője volt.⁴⁹ Népszerű tankönyvében foglalkozik Harvey nyomán a vérkeringéssel, az agy vérellátásával, elsőként között kísérli meg leírni az emberi nyirokrendszert.

A bolognai *Antonio Maria Valsalva* (1666–1723) az érzékszervekről, a veséről és a bélcsatornáról készített anatómiai tanulmányai, kórbonctani feljegyzései és levelei is hozzáférhetők Egerben egy bőségesen illusztrált velencei kiadásban.⁵⁰

A 17. században fejlődik külön tudományággá a törvényszéki orvostan, ezt a könyvtárban *Paolo Zacchia* (1584–1659) egyik műve képviseli.⁵¹

Az elvont betegségelméleteket alkotó „angol Hippokratész”, *Thomas Sydenham* (1624–1689) kiváló gyakorlati szakember is volt, főleg a fertőző betegségek terén (Birtalan 1988: 16). Sydenham a Daniel Defoe által is megörökített nagy londoni pestis idején élt. A *Methodus*

⁴⁴ LANCISI, Giovanni Maria: *Opera quae hactenus prodierunt omnia*. Genevae, 1718. Jean Antoine Cramer et Philibert Perachon. – Jelzet: S. VI. 17-18.

⁴⁵ UŐ., *De motu cordis et aneurysmatibus*, Romae, Giovanni Maria Salvioni, 1728. – Jelzet: Qq. III. 6.

⁴⁶ WILLIS, Thomas: *Opera omnia*, Venetiis, Giovanni Malachini, Giulio Mapheo, 1720. – Jelzet: C. III. 38.

⁴⁷ ROLFINCK, Werner: *Dissertationes anatomicae*, Noribergae, Michael Endter, 1656. – Jelzet: C. I^x. 8.

⁴⁸ BONET, Théophile: *Sepulchretum sive anatomica practica*, Lugduni, Jean Antoine Cramer et Philibert Perachon, 1700. – Jelzet: M. III. 2-4.

⁴⁹ VESLING, Johann: *Syntagma anatomicum*, Patavii, Paolo Frambotto, 1651. – Jelzet: Bb. IV. 52.

⁵⁰ VALSALVA, Antonio Maria: *Opera*, Venetiis, Francesco Pitter, 1741. – Jelzet: Bb. IV. 45-46.

⁵¹ ZACCHIA, Paolo: *Quaestionum medico-legalium tomi tres*, Francofurti, Johann Baptist Schönwetter, 1666. – Jelzet: Y. I. 15.

curandi febres címlapján olvashatjuk, hogy saját megfigyelései és tapasztalatai alapján írta könyvét.⁵²

Az újkori európai orvoslás történetében a 17. század második felét és a 18. század első felét a még Paracelsus által elindított iatrokémia uralma jellemezte (Birtalan 1988: 17).

A 17. században jelentek meg Európában az első gyógyszerkönyvek. A pharmacopoea fontos hivatalos kiadvány volt, amely az engedélyezett gyógyszerek listáját közölte, adatait folyamatosan bővítették, gondozták, így többször is kiadták őket (Birtalan 1988: 32). A gyűjteményünkben szereplő 1643-as kiadású gyógyszerkönyv⁵³ egykori tulajdonosa a címlapon olvasható bejegyzés szerint Joannis Kondor egri kanonok. Kondor János 1702 és 1706 között a Telekesy István püspök által alapított egri papnevelő intézet prefektusa volt (Bozsik 1910: 66).

A 17–18. század fordulójának neves, a iatrokémian már túllépő kémikusa volt *Georg Ernst Stahl* (1660–1734). Az égési folyamatokat értelmező flogiszton-elmélet atyjának művei nincsenek meg az egri könyvtárban, de tanítványa, a hallei *Johann Juncker* (1679–1759) több könyvében is magyarázza mesterének szerteágazó munkásságát.⁵⁴

Juncker másik hallei professzora, *Friedrich Hoffmann* (1660–1742) is igyekezett logikus betegségmodelleket kidolgozni, foglalkozott iatromechanikával is, mégis gyógyszerreceptjeit használták századokon át. A Hoffmann-cseppeket (éter és alkohol keveréke) a háztartásokban néhány évtizede még alkalmazták (Birtalan 1988: 19). Összes műveit, illetve annak Supplementumokkal kiegészített kiadásait több példányban is megvásárolta Eszterházy püspök.⁵⁵ Hoffmann Halléban több nyilvános disputatio elnöke volt az egyetemen kiadott tézisfüzetek címlapja szerint, amelyekből bőven válogathatunk a Főegyházmezei Könyvtár gazdag állományából.

A szülészet és nőgyógyászat szakterületén *François Mauriceau* (1637–1709) kazuisztikai, esetleírásokat tartalmazó gyűjteménye hetven esztendő alatt nyolc kiadást ért meg (Birtalan 1988: 24). Egerben az első kiadást láthatjuk.⁵⁶

Az abszolutizmus korában megkezdődött az emberek felvilágosítása, az egészségvédelmi propaganda is. Speciális szakterületek indultak fejlődésnek az orvostudományon belül (Kapronczay 2007: 17). *Bernardino Ramazzini* (1633–1714), az orvosi felvilágosítás és a munkaegészségügy egyik úttörője például a foglalkozási betegségeket is vizsgálta összes műveinek londoni kiadásában.⁵⁷

⁵² SYDENHAM, Thomas: *Methodus curandi febres, propriis observationibus superstructa*, Amstelodami, Gerard Schagen, 1666. – Jelzet: U. X. 30/1.

⁵³ *Pharmacopoeia Augustana*, Augustae Vindelicorum, Andreas Aperger, 1643. – Jelzet: U. XI. 50.

⁵⁴ Például: JUNCKER, Johann: *Conspectus chirurgiae tam medicae, methodo Stahlianae conscriptae*, Halae, Orphanotropheum, 1721. – Jelzet: Cc. VI. 27.

⁵⁵ Legkorábbi kiadás: HOFFMANN, Friedrich: *Opera omnia physico-medica*, Genevae, Fratres de Tournes, 1740. – Jelzet: Dd. III. 1-3.

⁵⁶ MAURICEAU, François: *Des maladies des femmes et accouchées*, Paris, Charles Coignard, 1668. – Jelzet: H. VI. 1.

⁵⁷ RAMAZZINI, Bernardino: *Opera omnia medica et physiologica*, Londini, Isaac et Paul Vaillant, 1718. – Jelzet: Ss. VIII. 17.

A felvilágosodás orvostudománya és az első bécsi orvosi iskola

Benke József orvostörténeti összegzésében a medicina 18. századának a mikroszkóp felfedezésétől (Leeuwenhoek, 1670-es évek) a himlőoltás bevezetéséig (Edward Jenner, 1796) ívelő időszakot tartja (Benke 2007: 123). Természetesen minden periodizáció szubjektív, de ez a két személy, illetve esemény mégis jól mutatja be az orvostudomány fejlődését ebben az időszakban. Leeuwenhoek jelzi a megfigyelés lehetőségeinek váratlan bővülését, az igényt a természettudományos folyamatok okainak felkutatására, Jenner munkássága pedig már az emberek nagy tömegein segíteni tudó, közegészségügyi rendszerben működő orvoslást jelképezi. A felvilágosodás évtizedeiben fektették le a mai értelemben vett klinikai orvostudomány alapjait.

Egy átmeneti korszak tudósa volt a modern kórbonctan neves művelője, *Giambattista Morgagni* (1682–1771). Antonio Maria Valsalva tanítványa az elődjei által felhalmozott hatalmas mennyiségű esetleírást rendszerezte, az összefüggéseket felkutatva, számos addig nem létező terminus technicust vezetett be (Birtalan 1988: 46–47). Több művét forgathatták volna az egri medikus hallgatók, köztük padovai és velencei kiadásokat. Egy három kötetes válogatás a tudományos igényű írások mellett leveleit és tanára, Valsalva életrajzát is tartalmazza.⁵⁸

Patológiai témájú kötet Voltaire háziorvosának, *Théodore Tronchin-nak* (1709–1781) az idült ólommérgezésről írt műve, amely időszerű problémát tárgyalt az iparosodó Európában.⁵⁹

Az orvosi botanika témaköréből emeljük ki a növényvilág 18. századi rendszerezőjének, *Carl Linnének* (1707–1778) egy két kötetes illusztrált kiadását.⁶⁰ Az orvos végzettségű Linné a betegségek rendszerezésével, noszológiai osztályozásával is foglalkozott.

Magyarországi vonatkozásai miatt érdemes megemlíteni a lausanne-i *Simon-André Tissot* (1728–1797) munkásságát. Ismeretterjesztő műve, az *Avis peuple sur sa santé* 1767-es harmadik kiadása megtekinthető a könyvtárban.⁶¹ Tissot könyve magyarul Marikovszky Márton fordításában az egri egyházmegye területéhez tartozó nagykárolyi nyomdában jelent meg 1772-ben (Friedrich 2002: 64).

Magnetoterápiájával igen népszerű volt a 18. században *Franz Anton Mesmer* (1734–1815). Mivel az „állati delejesség” tanát többen támadták, Mesmer nyomtatásban is megjelentette tanításainak védőiratát.⁶²

A 18. századi sebészetet, hasonlóan a korábbi időszakokhoz, kevés szerző képviseli. A helmstädti egyetem professzora, *Lorenz Heister* (1683–1758) tankönyvét számtalan nyelvre

⁵⁸ MORGAGNI, Giambattista: *Opuscula miscellanea*, Venetiis, Typographia Remondiniana, 1763. – Jelzet: Bb. II. 9.

⁵⁹ TRONCHIN, Théodore: *De colica pictonum*, Genevae, Fratres Cramer, 1757. – Jelzet: S. VIII. 16.

⁶⁰ LINNÉ, Carl von: *Amoenitates academicae seu dissertationes variae*, Holmiae et Lipsiae, Gottfried Kiesewetter, Lars Salvius, 1749–1751. – Jelzet: Mm. I. 39-40.

⁶¹ TISSOT, Simon-André: *Avis peuple sur sa santé*, Paris, Pierre François Didot, 1767. – Jelzet: Rr. I^x. 20-21.

⁶² MESMER, Franz Anton: *Précis historique des faits relatifs au magnétisme-animal*, Londres, S. n., 1781. – Jelzet: Gg. VIII. 25.

lefordították, több kiadást megért, a bécsi orvosi fakultáson még a 19. század közepén is használták.⁶³

Az egri könyvbeszerzés legaktívabb időszakában (1780-as évek első fele) Eszterházy Károlyék talán azért nem fordítottak figyelmet a 18. század végén már komoly eredményeket elérő, a hadászatban egyre meghatározóbb szerepet játszó sebészet korszerű tankönyveinek a megvásárlására, mert a mai értelemben vett egyetemi sebészképzés csak 1786-ban indult el. Addig még a pesti egyetemen is csak tanfolyami keretek között képezték a hallgatókat. II. József tanügyi reformja keretében került sor az addig különálló orvosi és sebészi képzés összevonására.

A magasan képzett sebészeket foglalkoztató hadsereg inkább a kolozsvári Orvosi-Sebészi Tanintézetet és a bécsi Katonai Akadémiát, a Josephinumot vette igénybe a szakemberek oktatására (Kapronczay 2007: 86–87).

A szerteágazó, mára csupán érdekes elméleteket (pl. Franz Josef Gall frenológiája) és napjainkban is élő felismeréseket egyaránt hozó 18. századi medicina képviselői közül a Boerhaave nevéhez köthető leideni hagyományról és az azt folytató bécsi orvosi iskoláról kell szólnunk részletesebben.

A holland *Hermann Boerhaave* (1668–1738) nevét szerzőként vagy közreműködőként igen gyakran olvashatjuk az egri könyvtár számára megvásárolt orvosi műveken, sokszor hivatkoznak rá más szerzők is. Nem véletlen ez, hiszen a neves első bécsi orvosi iskola tagjai (Haen, Haller, Van Swieten, stb.) a leideni professzor tanítványai voltak. Az egri orvosi fakultás oktatómunkáját jórészt az ő könyveik segítették volna.

Boerhaave azzal emelkedett ki a kor kiváló klinikusai közül, hogy a medicina tanításában is meglepő eredményeket tudott elérni. A közvetlen stílus, a betegágy melletti gyakorlatközpontú oktatás, a kritikus gondolkodásra nevelés tehette őt egy új tanításelmélet kidolgozójává (Birtalan 1988: 51).

Boerhaave *Elementa chemiae* című művét a címlapon lévő bejegyzés szerint maga Büky József, Eszterházy püspöki könyvtárosa adományozta 1781-ben a könyvtárnak.⁶⁴

Boerhaave előadásait hét kötetben tette közzé tanítványa, Albrecht von Haller,⁶⁵ egy leideni orvos, Johann Wilhelm Heyman pedig hét kötetben adta ki saját Boerhaave-kommentárjait.⁶⁶

Boerhaave eredetileg filozófiából doktorált 1690-ben a leideni egyetemen. Mivel a klasszikus nyelveken kívül káldeusul és héberül is megtanult, őt kérték fel az egyetemi könyvtár katalogizálására. Ekkor ismerte meg a medicina szakirodalmát, ami annyira érdekelt, hogy hamarosan orvosi diplomáját is megszerezte. Haláláig gyűjtötte az orvostudományi művek editio princeps-eit (Schultheisz 2006d: 177).

Boerhaave munkásságát, az elméletet a klinikai gyakorlatban hasznosító orvoslást *Gerard van Swieten* (1700–1772), az első bécsi orvosi iskola megszervezője hozta a császárvárosba. Őt maga a császárnő, Mária Terézia hívta meg 1745-ben, hogy protomedikusként irányítsa a

⁶³ HEISTER, Lorenz: *Compendium anatomicum*, Altorfi et Norimbergae, Jobst Wilhelm Kohles, Georg Christoph Weber, 1727. – Jelzet: Ss. I^x. 27.

⁶⁴ BOERHAAVE, Hermann: *Elementa chemiae*, Lipsiae, Caspar Fritsch, 1732. – Jelzet: N. I^x. 1-2.

⁶⁵ Uő., *Praelectiones academicae in proprias institutiones rei medicae edidit et notas addidit Albertus Haller*, Venetiis, Simone Occhi, 1743–1745. – Jelzet: Aa. VII. 43-49.

⁶⁶ HEYMAN, Johann Wilhelm: *Commentaria in Hermannii Boerhaave institutiones medicas*, Lugduni Batavorum, Johannes Hasebroek [et al.], 1744–1754. – Jelzet: G. I^x. 24-30.

bécsi egyetemi reformokat (Kapronczay 2007: 42–43). Ebben a minőségében a nagyszombati egyetem orvosi fakultásán folyó oktatómunkát is meghatározta, ahol már 1770-től kötelező irodalom lett a fiziológia, a belgyógyászat és a patológia tanulmányozásához *Commentaria in Boerhaave Aphorismos* című tíz kötetes műve (Hőgyes 1896: 117). Egerben egy latin nyelvű itáliai kiadást vásároltak meg a leltárkönyvek szerint.⁶⁷

Van Swieten tevékenysége, az egyetemi oktatás és az egészségügy területén bevezett reformjai azért jelentősek a számunkra, mert ezeket a Habsburg Birodalom egész területén, így a hazai oktatásban és közegészségügyben is alkalmazták (Schultheisz–Magyar 2005: 84). A svájci *Albrecht von Haller* (1708–1777), a göttingeni, majd a berni egyetem professzorának anatómiai tanulmánya⁶⁸ a rekeszizomról 1733-ból, kórbonctani munkája⁶⁹ 1755-ből származik. Az antik orvoslás bemutatásánál esett szó az *Artis medicae princeps* című kötetről,⁷⁰ ennek az összeállítója volt Haen, de ő szerkesztette az említett Boerhaave-kiadásokat is. Az *Artis medicae princepsben* Haller áttekinti azokat az orvosokat, akik hozzájárultak a tudomány fejlődéséhez. Munkája jelzi már az orvostörténelem megnövekedett szerepét, az igényt a történeti jellegű kutatásokra. Az orvostörténelmet végül 1795-ben Párizsban iktatják be először az egyetemen a kötelező tantárgyak sorába.

A polihistor Albrecht von Haller értékes könyvtárat gyűjtött össze, amelyet halála után II. József itáliai egyetemeknek adományozott. Jelentősek az orvostudomány különböző területeinek szakirodalmát bemutató bibliográfiai is (Schultheisz 2006d: 177).

A bécsi klinika vezetője, *Anton de Haen* (1704–1776) is Boerhaave köréhez tartozott. Haen Bécsben klinikai gyakorlatot folytatott, diákjait a betegágy mellett oktatta. Kórházi tapasztalatait és esetleírásait tartalmazza fontos műve, a *Ratio medendi in nosocomio practico*, amelynek tizenöt kötetes, 1757 és 1765 között Bécsben megjelent kiadását,⁷¹ illetve a már Haen halála után kiadott újabb köteteket⁷² Egerben is megvásárolták. Haen elsőként alkalmazta a hőmérőt a diagnosztikában, erről is értekezik egy 1760-as könyvében, amely a bécsi Trattner-nyomdában jelent meg.⁷³

Az első bécsi iskola más tagjainak, például a bécsi klinika élén Anton de Haent követő Maximilian Stollnak (1742–1787) vagy az egészségügyi szervezőmunkában Gerard van Swieten felváltó Anton von Störck bárónak (1731–1803), illetve a nagyszombati orvosi kar tanárainak (pl. Wenceslaus Trnka, Joseph Jacob Plenck) műveit a megvizsgált két katalógusban már nem találhatjuk meg. Az 1780-as évek második felében lezárt betűrendes,

⁶⁷ SWIETEN, Gerard van: *Commentaria in Hermanni Boerhaave Aphorismos de cognoscendis et curandis morbis*, Taurini, Typographia Regia, 1744–1773. – Jelzet: Q. V. 20-29.

⁶⁸ HALLER, Albrecht von: *De musculis diaphragmatis*, Bernae, Emanuel Hortin, Nicolaus Emanuel Haller, 1733. – Jelzet: Ii. IV. 26/1.

⁶⁹ UŐ., *Opuscula pathologica*, Lausannae, Marc Michael Bousquet, 1755. – Jelzet: Cc. VII. 15.

⁷⁰ UŐ., *Artis medicae principes, Hippocrates, Aretaeus, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazis*, Lausannae, François Grasset, Julius Heinrich Pott, 1769–1774. – Jelzet: Rr. VI. 16-26.

⁷¹ HAEN, Anton de: *Ratio medendi in nosocomio practico*, Viennae Austriae, Johann Thomas Trattner et Hermann Joseph Krüchten, 1757–1765. – Jelzet: R. IX. 4-18.

⁷² UŐ., *Ratio medendi continuata in nosocomio practico*, Viennae Austriae, Hermann Joseph Krüchten et Rudolf Gräffer, 1771–1779. – Jelzet: R. IX. 1-3.

⁷³ UŐ., *Theses sistentes februm divisiones*, Vindobonae, Johann Thomas Trattner, 1760. – Jelzet: S. VIII. 31.

illetve szakkatalógus köteteibe az ő munkáik, amelyek elsősorban a század utolsó évtizedeiben jelentek meg, már nem kerülhettek be.

Természetesen a Főegyházmezei Könyvtár mai állományában az ő munkásságuk is tanulmányozható, például Stoll *Ratio medendi* című művét, Trnka *Historia ophthalmiae* című, a budai Landerer-nyomdában 1783-ban készített munkáját vagy Anton von Störck *Praecepta medico-practicáját* is megvásárolták, de ezek már csak a 19. század első felében használt leltárkönyvekben szerepelnek. További kutatásokat igényel, hogy ezeket a köteteket Eszterházy Károly a könyvbeszerzési folyamat végén (az 1780-as évek közepén) az egyetemi gyűjteménybe szánta-e vagy azok későbbi hagyatékokkal, adományokkal kerültek be a könyvtár állományába.

Feltehető, hogy a kimondottan felsőfokú tanulmányokra szánt, a bécsi és a nagyszombati orvosi karon is használatos művek nem hagyatékokkal, papi vagy érseki magánkönyvtárakkal kerültek a mai gyűjteménybe, hanem azokat valóban az orvosi fakultás számára szerezték be Eszterházy Károlyék.

A 19. század első felében több hagyatékt tartalmazott orvostudományi könyveket, számos ilyen témájú kötetben olvashatjuk például Naidhart Antal érseki jószágigazgató vagy Dobrányi (Daubrova) Ignác orvos tulajdonosi bejegyzéseit. Az érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy egy 1752-es possessori bejegyzés szerint a debreceni református kollégium híres professzora, Hatvani István volt a korábbi tulajdonosa annak a sebészeti munkának, amely Dobrányi magánkönyvtárából került végül a liceumi gyűjteménybe.⁷⁴

De találunk Weszprémi István, a magyar orvostörténet-írás 18. századi úttörője tulajdonosi bejegyzésével is egy olyan kötetet, amelyről nem tudjuk biztosan, hogyan és mikor került az állományba, vagyis része lehetett-e az egyetemi gyűjteménynek. Levinus Lemniusnak, Vesalius egyetemi tanulótlársának egyik művéről van szó.⁷⁵

Magyar vonatkozású művek az orvosi gyűjteményben

A vizsgált orvostudományi gyűjteményben csak néhány magyarországi vonatkozású művet, vagyis magyar nyelvű, magyarországi megjelenésű vagy hazánkkal kapcsolatos munkát találhatunk.

A művek nyelvi megoszlását vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy feltűnően kevés a könyvállományban a magyar nyelvű munkák száma, a 335 címből csupán kettőt írtak magyarul. Az egyik Borsod vármegye főorvosának, *Benkő Sámuelnek* (1743–1825) felvilágosító műve a himlőről,⁷⁶ a másik *Jean Baptiste Lalangue* (1743–1799) könyve.⁷⁷ Ez a szám nem meglepő, a 20293 kötetes Eszterházy-gyűjteményben is csupán 224 darab magyar nyelvű munka található (Antalóczi 1996: 23).

⁷⁴ BARBETTE, Paul: *Chirurgia*, Amsterdam, Joannes Wolters, 1693.

⁷⁵ LEMMENS, Lievens: *Similitudinum ac paraboliarum quae in Bibliis ex herbis atque arboribus desumuntur*, Frankfurt, Officina Paltheniana, 1596.

⁷⁶ BENKŐ, Sámuel: *A' hójagos himlőről való tanáts-adás*, Kassán, Landerer Mihály, 1781. – Jelzet: R. X. 47.

⁷⁷ LA LANGUE, János: *A' magyar országi orvos vizekről, és a' betegségekben azokkal való élésnek szabott modjairól*, Nagy-Károlybann, Klemann József, 1783. – Jelzet: T. IX. 18.

A nyomdák szerinti statisztika alapján a 335 műből mindössze hat készült magyarországi nyomdában. Három kassai, egy-egy könyv pedig budai, nagykárolyi, illetve egri műhely terméke.

A Barkóczy Ferenc által 1755-ben alapított egri püspöki nyomda kiadványaiból is csupán egyetlen mű szerepel a kérdéses állományban. Büky József könyvtáros 1781-es adományának szerzője *Franz Adolf Habersack*. Az egészségmegőrzéssel, betegségmegelőzéssel és általános dietetikai kérdésekkel foglalkozó tankötemény Bécsben jelent meg először 1731-ben.⁷⁸

A 18. századi Magyarországon már jelentős számban adtak ki a hazai tipográfiák magyar nyelvű orvosi, elsősorban egészségügyi felvilágosítással foglalkozó könyveket.

A megjelenő művek azonban elsősorban a falusi és városi értelmiségi olvasók, kirurgusok és bábák, vagyis a „laikus” könyvhasználók, nem pedig az egyetemet végzett, latin vagy német nyelvű szakirodalmat forgató doktorok számára készültek. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy jelentőségük elhanyagolható lenne. A kalendáriumok mellett ezek a könyvek az egészségnevelés, az egészségügyi felvilágosítás munkájában komoly szerepet kaptak (Kapronczay 2007: 459). A hazai orvosi ellátás ismeretében szükség is volt az „igyegefogyott szegényeknek” készült könyvekre, ahogyan Varasd vármegye főorvosa, Jean Baptiste Lalangue írja a hazai „orvosvizekről” összeállított műve „elől-járó beszédében” (Friedrich 2002: 167).

Ezeket a felvilágosító célú, népszerűsítő jellegű magyar nyelvű könyveket Eszterházy Károly nem vásárolta meg, hiszen a magas színvonalú, latin nyelvű egyetemi oktatás céljainak nem feleltek volna meg.

A magyar vonatkozású szakirodalomban több munka foglalkozik a hazai fürdőkkel, gyógyforrásokkal. Az Eger környéki vizeket analizáló, már Nagyváradon is balneoterápiával foglalkozó Markhot Ferencnek nyilván érdeke volt az ilyen témájú művek beszerzése, talán ő javasolta Eszterházy Károlynak az alábbi kötetek megvásárlását.

David Wipacher selmecebányai fizikus értekezése a felvidéki Zólyom közelében fekvő garamhalászi fürdőkről szól.⁷⁹ Az erdélyi Herkulesfürdőről, amely már a rómaiak korában híres gyógyfürdő volt, a régészeti feltárást vezető *Pasquale Garofalo* adott ki két szépen illusztrált, történeti kérdéseket is tárgyaló művet (Bodor 1995), ezek harmadik kiadása tekinthető meg a könyvtárban.⁸⁰ *Lorenz Stoker* budai orvos és városi tanácsstag volt az egyik első kutató, aki a budai fürdők alapos elemzését elindította (Kosáry 1980: 175), a *Thermographia Budensis*⁸¹ 1721-ben látott először napvilágot.

Miskolcra írt latin nyelvű könyvét *Benkő Sámuel*, a hazai orvosi topográfia úttörője.⁸²

⁷⁸ HABERSACK, Franz Adolf: *Medicina Austro-Viennensis versice exposita, sive regulae diaetaetico-prophylactico euporistae, Agriae, Typis Scholae Episcopalis, 1775.* – Jelzet: T. XI. 30. és X. XI. 43.

⁷⁹ WIPACHER, David: *De thermis Ribariensibus in Hungaria, Lipsiae, Officina Langenhemia, 1768.* – Jelzet: R. X. 48.

⁸⁰ GAROFALO, Pasquale: *De thermis Herculanis nuper in Dacia detectis, Trajecti ad Rhenum, Hermann Besseling, 1743.* – Jelzet: U. V. 4/2. és U.Ö., *De usu et praestantia thermarum Herculanarum, Trajecti ad Rhenum, Hermann Besseling, 1743.* – Jelzet: U. V. 4/3.

⁸¹ STOKER, Lorenz: *Thermographia Budensis, Augustae Vindelicorum et Graecii, Gebrüder Veith, 1721.* – Jelzet: Aa. VIII. 28.

⁸² BENKŐ, Sámuel: *Topographia oppidi Miskoltz historico-medica, Cassoviae, Typographia Landereriana, 1782.* – Jelzet: S. VII. 29.

A magyarországi orvostudományi könyvkiadás sajátos műfaját, az orvosdoktori disszertációkat Rátz Márton 1778-as munkája képviseli az „egyetemi gyűjteményben”.⁸³ Az értekezések elkészítése, kiadása és nyilvános vitában való megvédése már a középkor óta feltétele volt a doktori cím elnyerésének. Magyarországon 1772-től készültek disszertációk a nagyszombati orvosi fakultáson. A disszertálási kötelezettséget II. József 1785-ben eltörölte, csak 1813-tól vezették be újra (Deáky 2002: 96–97). 1848-ig összesen mintegy 860 ilyen jellegű mű készült el (Buzinkay 1977: 33). A régi magyar orvosi értekezéseket Dörnyei Sándor dolgozta fel két kötetes bibliográfiájában (Dörnyei 1999–2001).

Összegzés

A jelenleg rendelkezésünkre álló 335 tételes könyvjegyzék alapján levonhatunk néhány következtetést az egeri orvostudományi gyűjtemény színvonaláról, ha ezeket a könyveket, amelyeket feltételezésünk szerint Eszterházy Károly még az egyetemi oktatás számára szereztetett be az 1780-as évek első felében, összehasonlítjuk olyan szakkönyvekkel, amelyekről tudjuk, hogy használták is őket a korabeli egyetemek orvosi fakultásain.

A millenniumra kiadott *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről* című kötetben megtaláljuk az egyes orvosi tantárgyakhoz 1770-től előírt kötelező irodalom jegyzékeit (Högyes 1896: 116). A tankönyvek nemcsak színvonalas, a kor legújabb eredményeit tükröző munkák voltak, hanem csak ezeket fogadta el a Kancellária és a Helytartótanács mint hivatalosan kötelező szakirodalmat.

A Högyes Endre által közzétett könyvlistát az 1770-es tanévtől az általunk vizsgált időpontig, vagyis az egeri egyetem felállításától és az egyetemi könyvgyűjtemény kialakítása szempontjából cezúrának tekintett 1784-ig vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a Högyes-féle listában szereplő tizenegy különféle tankönyvből hat Egerben is a könyvtár állományába tartozott a két kötetkatalógus alapján az 1780-as évek második felében (Högyes 1896: 117–121).

A párizsi Jacques Bénigne Winslow öt kötetes anatómiai munkáját francia nyelven olvashatták volna az egeri orvosok, ha valóra válnak Eszterházy Károly tervei.⁸⁴ Élettani és kórélettani tanulmányaikhoz hozzájutottak volna Gerard van Swieten⁸⁵ vagy Boerhaave⁸⁶ összefoglalásaihoz, sebészetből pedig Lorenz Heister latin nyelvű könyvéből készülhettek volna fel a vizsgáikra.⁸⁷ A gyógyszerstanból előírt kötelező irodalmat, Johann Friedrich

⁸³ RÁTZ, Márton: *Dissertatio [...] de encomio lactis*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1778. – Jelzet: Hh. I^x. 62.

⁸⁴ WINSLOW, Jacques Bénigne: *Exposition anatomique de la structure du corps humain*, Paris, Jean Desessart et Guillaume Desprez, 1732. – Jelzet: E. I^x. 51-55.

⁸⁵ SWIETEN, Gerard van: *Commentaria in Hermanni Boerhaave Aphorismos de cognoscendis et curandis morbis*, Taurini, Typographia Regia, 1744–1773. – Jelzet: Q. V. 20-29.

⁸⁶ BOERHAAVE, Hermann: *Praelectiones academicae in proprias institutiones rei medicae edidit et notas addidit Albertus Haller*, Venetiis, Simone Occhi, 1743–1745. – Jelzet: Aa. VII. 43-49.

⁸⁷ HEISTER, Lorenz: *Institutiones chirurgicae*, Amstelaedami, Hendrik Janssonius van Waesberge, 1739. – Jelzet: I. VI. 23.

Cartheuser Pharmacológiájának javított, második kiadását maga Büky József könyvtáros adományozta 1781-ben a könyvtárnak.⁸⁸

A könyvtár beszerzési politikájának, Eszterházy Károly bőkezűségének, munkatársai áldozatos tevékenységének ismeretében talán nem kockázatos az a feltételezés, hogy ha Eger megkapta volna a lehetőséget Bécstől egy katolikus egyetem alapítására, akkor a könyvtár orvostudományi gyűjteménye még számtalan korszerű, az oktatáshoz elengedhetetlen szakkönyvekkel gazdagodott volna.

További levéltári kutatások, számlák, aukciós jegyzékek és levelezések áttanulmányozása során feltehetően több orvosi szakmunkáról ki fog derülni, hogy azokat az 1780-as években még az egyetemi gyűjteménybe szánták, csak nem szerepelnek a megvizsgált két katalógusban.

Az újabb eredmények ismeretében, az „egyetemi gyűjtemény” kibővített és pontosabb könyvjegyzékei alapján árnyaltabb megállapításokat tehetünk majd az egyetemalapító Eszterházy Károly könyvtárszervező munkásságával kapcsolatban.

⁸⁸ CARTHEUSER, Johann Friedrich: *Pharmacologia theroretico-practica*, Berolini, Ambrosius Haude, Johann Carl Spener, 1770. – Jelzet: Mm. VI. 20.

IRODALOM

(Felhasznált irodalom)

- ANTALL, J.–R. HARKÓ, V.–VIDA, T.: *Az orvosi kar fejlődése Budán és Pesten (1777–1806)*, OrvtK, 57–59(1971), 119–139.
- ANTALÓCZI, L.: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996)*, Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, 1996.
- BENEDEK, I.: *Hügieia – Az európai orvostudomány története*, Bp., Gondolat, 1990.
- BENKE, J.: *Az orvostudomány története*, Bp., Medicina, 2007.
- BIRTALAN, Gy.: *Európai orvoslás az újkorban*, OrvtK, Supplementum 15–16(1988).
- BIRTALAN, Gy.: *Évszázadok orvosai*, Bp., Akadémiai, 1995.
- BITSKEY, I.: *Püspökök, írók, könyvtárak – Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*, Eger, Heves Múzeumi Szervezet, 1997 (Studia Agriensia, 16).
- BODOR, A.: *Erdély ókori történetének kutatása a XIX. század közepéig*, ErdMúz, 57(1995/3–4), 56–81. URL <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00010/pdf/056-081.pdf>
- BODOSI, B.: *Az egri líceumi iskolák*, Eger, Liceum, 2009.
- BOZSIK, P.: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*, Eger, Érseki Lyceumi Kny., 1910.
- BUZINKAY, G.: *Az Egyetemi Nyomda és orvosi-természettudományos szakirodalmunk kialakulása*, MKSz, 1977/1, 25–37.
- DEÁKY, Z.: *A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban*, Bp., Osiris, 2002 (Doktori mestermunkák).
- DÖRNYEI, S.: *Régi magyar orvosdoktori értekezések – Nagyszombat-Buda-Pest, 1772–1849*. Bp., Borda Antikvárium, 1999–2001, I-II.
- DUKA ZÓLYOMI, N.: *A magyarországi orvostudományi fejlődés gócpontjai a nagyszombati orvostudományi kar megalapítása előtt*, OrvtK, 75–76(1975), 109–120.
- FRIEDRICH, I.: *Egészségügyi felvilágosítás a 18. századi Magyarországon*, Bp., Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2002 (Libri historiae medicae).
- HÖGYES, E.: *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről*, Bp., Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1896.
- IVÁNYI, S.: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa – 1850 előtti kéziratok*, Bp., OSZK, 1986 (Magyarországi Egyházi Könyvtárak Kéziratkatalógusai, 5).
- KAPRONCZAY, K.: *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Semmelweis, 2007.
- KISS, A.: *Egy kétszáz éves könyvtár 20. századi viszontagságai – Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története*, Könyvtári Figyelő, 2009, 167–187.
- KISS, P.: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története*, Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, 37(2001), 221–253.
- KISS, P.: *Az egri Liceum az egyetemi gondolattól a „magyar Athen” jelképéig (1754–1950)*, Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, 45(2009), 175–252.
- KOSÁRY, D.: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1980.
- LUDÁNYI, G.: *Gróf Eszterházy Károly és a líceumi freskók programja*, Eszterházy Károly FőiskTudK, 21(1993), 67–81.
- MADAS, E.–MONOK, I.: *A könyv kultúra Magyarországon – A kezdetektől 1800-ig*, Bp., Balassi, 2003.

- MAGYAR, L. A.: *Az arab orvostudomány = Muszlim művelődéstörténeti előadások*, szerk. TÜSKE, L. Pécs, Iskolakultúra, 2001. 81–96.
- MAYER, F. K.: *Az orvostudomány története*, Bp., Téka, 1988.
- MÉSZÁROS, I.: *Egyetemszervezési tervek Egerben (1754–1948)*, Eszterházy Károly FőiskTudK, 21(1993), 25–42.
- MICHALEK, M.: *Az Egri Érsekmegyei Könyvtár szakszerű címjegyzéke, I-II*, Eger, Érseki Lyceum Kny., 1893.
- NAGY, J.: *Eger története*, Bp., Gondolat, 1978.
- NEMES, Cs.: *A medicina kultúrtörténete – Az egyetemes és a hazai orvostörténelem alapvonalai*, [S.l.], Nemes Cs., 2009.
- R. HARKÓ, V.: *Az orvosképzés és az Egyetemi Könyvtár (1770–1867)*, Az Orvosi Könyvtáros, 2(1970), 159–172.
- Ratio Educationis – Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, szerk. MÉSZÁROS, I. Bp., Akadémiai, 1981.
- RINGELHANN, B.–SOÓS, I.: *Az Egri Megyei Kórház elődeinek vázlatos története az 1726–1950 években = Emlékkönyv az Egri Megyei Kórház fennállásának 10. évfordulójára*, szerk. RINGELHANN, B. Eger, Megyei Kórház, 1960, 7–52.
- RINGELHANN, B.–SOÓS, I.: *Adatok az egri orvosi iskoláról, kezdeményezőjének és tanárának, Markhót Ferencnek működéséről*, OrvtK, 27(1963), 129–138.
- SCHULTHEISZ, E.: *A hazai orvosképzés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig*, OrvtK, Supplementum 21(1997), 185–195. 1997a
- SCHULTHEISZ, E.: *Tankönyv és curriculum a középkori orvosi fakultáson*, OrvtK, Supplementum 21(1997). 1997b pl. a szövegben így hivatkozom: (Schultheisz 1997b: 73).
- SCHULTHEISZ, E.: *Medicina a reneszánsz egyetemen*, OrvtK, Supplementum 21(1997). 1997c
- SCHULTHEISZ, E.: *A Corpus Galenicum = S. E., Fejezetek az orvosi művelődés történetéből*, Piliscsaba, MATI, 2006, 107–108. --- 2006a
- SCHULTHEISZ, E.: *A kolostori medicina és a természettudományok alakulása a középkorban = S. E., Fejezetek az orvosi művelődés történetéből*, Piliscsaba, MATI, 2006, 21–32. 2006b
- SCHULTHEISZ, E.: *Egy orvosi tanköltemény, a salernói Regimen sanitatis = S. E., Fejezetek az orvosi művelődés történetéből*, Piliscsaba, MATI, 2006, 118–120. 2006c
- SCHULTHEISZ, E.: *Bibliofil orvosok = S. E., Fejezetek az orvosi művelődés történetéből*, Piliscsaba, MATI, 2006, 174–178. 2006d
- SCHULTHEISZ, E.–MAGYAR, L. A.: *Orvosképzés a nagyszombati egyetemen (1769–1777)*, Piliscsaba, MATI, 2005.
- SOÓS, I.: *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)*, Egri TanárkFőiskTudK, 5(1967), 303–321.
- SUGÁR, I.: *Az egri fürdőkultúra története = Eger gyógyvizei és fürdői*, szerk. SUGÁR, I. Eger, Eger Város Tanácsa V. B. Műszaki Osztálya, 1983, 109–229.
- SUGÁR, I.: *Az egri püspökök története*, Bp., SZIT, 1984, (Az Egri Főegyházmege Schematizmusa, 1).
- SURÁNYI, I.: *Az Egri Főegyházmegei Könyvtár könyvritkaságai – Válogatás a 11-19. századokban megjelent kéziratot és nyomtatott művek közül*, Eger, Líceum, 2009.
- SZELESTEI N., L.: *18. századi tudós-világ I. – Perliczi János Dániel (1705–1778) = OSZK Évk. (1974–1975)*, szerk. NÉMETH, M. Bp., OSZK, 1978, 407–437.
- SZINNYEI, J.: *Magyar írók élete és munkái, X*, Bp., MKKE, 1980–1981.

UDVARDY, L.: *Az Egri Érseki Joglíceum története (1740–1896)*, Eger, Érseki Líceum Ny., 1898.

IRODALOM

(Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár állományába tartozó orvostudományi könyvek, amelyekre a tanulmány lábjegyzeteiben történt hivatkozás. A jelzetek a Könyvtár jelenlegi raktári rendjére vonatkoznak.)

- AETIUS AMIDENUS: *Anekdoton Lib. IX.*, Lipsiae, Officina Breitkopfia, 1757. – Jelzet: R. VII. 18/1.
- AVICENNA: *Liber quartus Canonis [...] Avicennae Cantica*, Venetiis, Giunta, 1595. – Jelzet: Dd. III. 7.
- AVICENNA: *Liber secundus de canone canonis*, Breslae, S. n., 1609. – Jelzet: Kk. IV. 5/2.
- BACCI, Andrea: *De thermis libri septem*, Venetiis, Vincenzo Valgrisi, 1571. – Jelzet: Z. III. 24.
- BARBETTE, Paul: *Chirurgia*, Amsterdam, Joannes Wolters, 1693.
- BELLINI, Lorenzo–BORELLI, Giovanni Alfonso: *De structura renum observatio anatomica [...] et De illorum usu iudicium*, Argentorati, Simon Paulli, 1664. – Jelzet: U. XI. 14/3.
- BENKŐ, Sámuel: *A' hójagos himlőről való tanáts-adás*, Kassán, Landerer Mihály, 1781. – Jelzet: R. X. 47.
- BENKŐ, Sámuel: *Topographia oppidi Miskoltz historico-medica*, Cassoviae, Typographia Landereriana, 1782. – Jelzet: S. VII. 29.
- BOERHAAVE, Hermann: *Elementa chemiae*, Lipsiae, Caspar Fritsch, 1732. – Jelzet: N. I^x. 1-2.
- BOERHAAVE, Hermann: *Praelectiones academicae in proprias institutiones rei medicae edidit et notas addidit Albertus Haller*, Venetiis, Simone Occhi, 1743–1745. – Jelzet: Aa. VII. 43-49.
- BONET, Théophile: *Sepulchretum sive anatomica practica*, Lugduni, Jean Antoine Cramer et Philibert Perachon, 1700. – Jelzet: M. III. 2-4.
- CARTHEUSER, Johann Friedrich: *Pharmacologia theroretico-practica*, Berolini, Ambrosius Haude, Johann Carl Spener, 1770. – Jelzet: Mm. VI. 20.
- EUSTACCHI, Bartolomeo: *Tabulae anatomicae*, Romae, Lorenzo et Tomaso Pagliarini, 1728. – Jelzet: Bb. II. 1.
- FABRIZIO D'AQUAPENDENTE, Girolamo: *Opera chirurgica*, Patavii, Franceso Bolzetta, 1641 Sebastiano Sardi. – Jelzet: O. V. 4.
- FABRIZIO D'AQUAPENDENTE, Girolamo: *Opera omnia anatomica et physiologica*, Lipsiae, Johann Friedrich Gledistch, Christian Goetze, 1687. – Jelzet: F. IV. 16.
- FABRIZIO D'AQUAPENDENTE, Girolamo: *Tractatus anatomicus triplex*, [Oppenheim], Johann Theodor de Bry, 1614. – Jelzet: Cc. IV. 42.
- FALLOPPIO, Gabriele: *Secreti diversi et miracolosi*, Venetia, Angelo Gardano, 1578. – Jelzet: Gg. VIII. 3.
- FRACASTORO, Girolamo: *Operum pars prior philosophica et medica*, Lugduni, Franciscus Fabrus, 1591. – Jelzet: B. VIII. 7/1.
- GALENUS: *Epitome Galeni*, Basileae, Thomas Gaurin, 1571. – Jelzet: Gg. I. 23.
- GAROFALO, Pasquale: *De thermis Herculanis nuper in Dacia detectis*, Trajecti ad Rhenum, Hermann Besseling, 1743. – Jelzet: U. V. 4/2.
- GAROFALO, Pasquale: *De usu et praestantia thermarum Herculanae*, Trajecti ad Rhenum, Hermann Besseling, 1743. – Jelzet: U. V. 4/3.
- GESNER, Conrad: *Chirurgia*, Tiguri, Andreas et Jacob Gessner, 1555. – Jelzet: Gg. I. 21.

- HABERSACK, Franz Adolf: *Medicina Austro-Viennensis versice exposita, sive regulae diaetaetico-prophylactico euporistae*, Agriae, Typis Scholae Episcopalis, 1775. – Jelzet: T. XI. 30. és X. XI. 43.
- HAEN, Anton de: *Ratio medendi continuata in nosocomio practico*, Viennae Austriae, Hermann Joseph Krüchten et Rudolf Gräffer, 1771–1779. – Jelzet: R. IX. 1-3.
- HAEN, Anton de: *Ratio medendi in nosocomio practico*, Viennae Austriae, Johann Thomas Trattner et Hermann Joseph Krüchten, 1757–1765. – Jelzet: R. IX. 4-18.
- HAEN, Anton de: *Theses sistentes februm divisiones*, Vindobonae, Johann Thomas Trattner, 1760. – Jelzet: S. VIII. 31.
- HALLER, Albrecht von: *Artis medicae principes, Hippocrates, Aretaeus, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazis*, Lausannae, François Grasset, Julius Heinrich Pott, 1769–1774. – Jelzet: Rr. VI. 16-26.
- HALLER, Albrecht von: *De musculis diaphragmatis*, Bernae, Emanuel Hortin, Nicolaus Emanuel Haller, 1733. – Jelzet: Ii. IV. 26/1.
- HALLER, Albrecht von: *Opuscula pathologica*, Lausannae, Marc Michael Bousquet, 1755. – Jelzet: Cc. VII. 15.
- HEISTER, Lorenz: *Compendium anatomicum*, Altorfi et Norimbergae, Jobst Wilhelm Kohles, Georg Christoph Weber, 1727. – Jelzet: Ss. I^x. 27.
- HEISTER, Lorenz: *Institutiones chirurgicae*, Amstelaedami, Hendrik Janssonius van Waesberge, 1739. – Jelzet: I. VI. 23.
- HEYMAN, Johann Wilhelm: *Commentaria in Hermanni Boerhaave institutiones medicas*, Lugduni Batavorum, Johannes Hasebroek [et al.], 1744–1754. – Jelzet: G. I^x. 24-30.
- HIPPOKRATÉSZ: *De humoribus purgandis liber*, Lipsiae, Friedrich Lankisch, 1745. – Jelzet: Dd. VII. 16.
- HIPPOKRATÉSZ: *Opera omnia quae extant in VIII. sectiones [...] nunc denuo Latina interpretatione et annotationibus illustrata*, Genevae, Samuelis Chouët, 1657. – Jelzet: Aa. II. 1/1.
- HIPPOKRATÉSZ: *Opuscula aphoristica semiotico-therapeutica VIII*, Basileae, Johann Jacob Bischof, 1748. – Jelzet: T. VIII. 53.
- HIPPOKRATÉSZ: *Speculum Hippocraticum*. Basileae, Johann Jacob Bischof, 1747. – Jelzet: T. VIII. 13.
- HOFFMANN, Friedrich: *Opera omnia physico-medica*, Genevae, Fratres de Tourne, 1740. – Jelzet: Dd. III. 1-3.
- JOUBERT, Laurent: *Opera Latina*, Lugduni, Stephan Michael, 1582. – Jelzet: Pp. III. 10.
- JUNCKER, Johann: *Conspectus chirurgiae tam medicae, methodo Stahlianae conscriptae*, Halae, Orphanotropheum, 1721. – Jelzet: Cc. VI. 27.
- KIRCHER, Athanasius: *Scrutinium physico-medicum contagiosae luis, quae pestis dicitur*, Romae, Typis Mascardi, 1658. – Jelzet: N. XI. 30.
- LA LANGUE, János: *A' magyar országi orvos vizokről, és a' betegségekben azokkal való élésnek szabott modjairól*, Nagy-Károlybann, Klemann József, 1783. – Jelzet: T. IX. 18.
- LANCISI, Giovanni Maria: *De motu cordis et aneurysmatibus*, Romae, Giovanni Maria Salvioni, 1728. – Jelzet: Qq. III. 6.
- LANCISI, Giovanni Maria: *Opera quae hactenus prodierunt omnia*. Genevae, 1718. Jean Antoine Cramer et Philibert Perachon. – Jelzet: S. VI. 17-18.
- LEMMENS, Lievens: *Similitudinum ac parabolarum quae in Bibliis ex herbis atque arboribus desumuntur*, Frankfurt, Officina Paltheniana, 1596.

- LEONICENO, Niccolò: *Libros Galeni e Graeca in Latinam linguam a se translatos praefatio communis eiusdem in artem medicinalem Galeni*, Ferrariae, Giovanni Mazzocchi, 1509. – Jelzet: D. V. 10/1.
- LIBAVIUS, Andreas: *Appendix necessaria Syntagmatis arcanorum chymicorum*, Francofurti, Nicolas Hoffmann, Peter Kopf, 1615. – Jelzet: Cc. I. 18/1.
- LINNÉ, Carl von: *Amoenitates academicae seu dissertationes variae*, Holmiae et Lipsiae, Gottfried Kiesewetter, Lars Salvius, 1749–1751. – Jelzet: Mm. I. 39-40.
- LIPEN, Martin: *Bibliotheca realis medica*. Francofurti ad Moenum, 1679. Johann Nicolaus Humm. – Jelzet: Ss. I. 5.
- LOMMIUS, Jodocus: *Commentarii de sanitate tuenda in primum librum De re medica Aurelii Cornelii Celsi*, Lugduni Batavorum, Johann Arnold Langerak, 1724. – Jelzet: M. VI. 94.
- LOWER, Richard: *Tractatus der corde*, Lugduni Batavorum, Johann et Herman Verbeek, 1728. – Jelzet: R. XI. 2.
- MALPIGHI, Marcello: *Opera omnia*, Londini, Robert Littlebury, 1687. – Jelzet: P. XII. 19.
- MANGET, Jean Jacques: *Theatrum anatomicum*, Genevae, Jean Antoine Cramer, Philibert Perachon, 1716–1717. – Jelzet: M. I. 8/1-3.
- MARINELLO, Giovanni: *Gli ornamenti delle donne*, Venetia, S. n., 1610. – Jelzet: R. XII. 57.
- MATTIOLI, Pietro Andrea: *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*, Venetiis, Officina Valgrisiiana, 1570. – Jelzet: Gg. I. 20.
- MATTIOLI, Pietro Andrea: *Commentarii in VI. libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Medica materia*, [Frankfurt am Main], Nicolas Bassée, 1598. – Jelzet: E. III. 20/1-2.
- MAURICEAU, François: *Des maladies des femmes et accouchées*, Paris, Charles Coignard, 1668. – Jelzet: H. VI. 1.
- MESMER, Franz Anton: *Précis historique des faits relatifs au magnétisme-animal*, Londres, S. n., 1781. – Jelzet: Gg. VIII. 25.
- MONTAGNANA, Bartolomeo: *Tractatus tres de balneis Patavinis, De compositione et dosi medicinarum, Antidotarium eiusdem*, [Velençe], Boneto Locatello, 1497. – Jelzet: D. V. 10/2.
- MORGAGNI, Giambattista: *Opuscula miscellanea*, Venetiis, Typographia Remondiniana, 1763. – Jelzet: Bb. II. 9.
- PARACELSIUS: *Opera*, Strassburg, Lazarus Zetzner, 1603. – Jelzet: N. IV. 4.
- PEDANIOSZ DIOSZKORIDÉSZ: *De medica materia libri V*. Coloniae, Johann Soter, 1529. – Jelzet: M. V. 2.
- Pharmacopoeia Augustana*, Augustae Vindelicorum, Andreas Aperger, 1643. – Jelzet: U. XI. 50.
- PIGRAY, Pierre: *Epitome des preceptes de medecine et chirurgie*, Lyon, Claude Carteron, 1673. – Jelzet: Gg. VII. 26.
- RAMAZZINI, Bernardino: *Opera omnia medica et physiologica*, Londini, Isaac et Paul Vaillant, 1718. – Jelzet: Ss. VIII. 17.
- RÁTZ, Márton: *Dissertatio [...] de encomio lactis*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1778. – Jelzet: Hh. I^x. 62.
- ROLFINCK, Werner: *Dissertationes anatomicae*, Noribergae, Michael Endter, 1656. – Jelzet: C. I^x. 8.
- RUYSCH, Frederik: *Epistola anatomica problematica*, Amstelaedami, Hendrik Janssonius van Waesberge, 1714–1731. – Jelzet: Ii. IV. 13/1-20.
- SENNERT, Daniel: *Opera omnia*, Venetiis, Francesco Baba, 1641. – Jelzet: Uu. III. 16-17.

-
- STOKER, Lorenz: *Thermographia Budensis*, Augustae Vindelicorum et Graecii, Gebrüder Veith, 1721. – Jelzet: Aa. VIII. 28.
- SWAMMERDAM, Jan: *Tractatus physico-anatomico-medicus de respiratione usuque pulmonum*, Lugduni Batavorum, Daniel, Abraham et Adrian van Gaasbeeck, 1667. – Jelzet: U. XI. 14/1.
- SWIETEN, Gerard van: *Commentaria in Hermannii Boerhaave Aphorismos de cognoscendis et curandis morbis*, Taurini, Typographia Regia, 1744–1773. – Jelzet: Q. V. 20-29.
- SYDENHAM, Thomas: *Methodus curandi febres, propriis observationibus superstructa*, Amstelodami, Gerard Schagen, 1666. – Jelzet: U. X. 30/1.
- TISSOT, Simon-André: *Avis peuple sur sa santé*, Paris, Pierre François Didot, 1767. – Jelzet: Rr. I^x. 20-21.
- TRONCHIN, Théodore: *De colica pictonum*, Genevae, Fratres Cramer, 1757. – Jelzet: S. VIII. 16.
- VALSALVA, Antonio Maria: *Opera*, Venetiis, Francesco Pitter, 1741. – Jelzet: Bb. IV. 45-46.
- VEGA, Cristóbal de: *Liber de arte medendi*, Lugduni, Guillaume Rouillé, 1587. – Jelzet: Mm. III. 14.
- VESALIUS, Andreas: *De humani corporis fabrica*, Amstelodami, Jan Jansson, 1642. – Jelzet: V. I. 16.
- VESLING, Johann: *Syntagma anatomicum*, Patavii, Paolo Frambotto, 1651. – Jelzet: Bb. IV. 52.
- WILLIS, Thomas: *Opera omnia*, Venetiis, Giovanni Malachini, Giulio Mapheo, 1720. – Jelzet: C. III. 38.
- WINSLOW, Jacques Bénigne: *Exposition anatomique de la structure du corps humain*, Paris, Jean Desessart et Guillaume Desprez, 1732. – Jelzet: E. I^x. 51-55.
- WIPACHER, David: *De thermis Ribariensibus in Hungaria*, Lipsiae, Officina Langenhemia, 1768. – Jelzet: R. X. 48.
- ZACCHIA, Paolo: *Quaestionum medico-legalium tomi tres*, Francofurti, Johann Baptist Schönwetter, 1666. – Jelzet: Y. I. 15.